

დემოკრატიის ფორმირება საქართველოში: 1918-1921

სტივენ ჯონსი

მაუნთ ჰოლიოკის კოლეჯი (მასაჩ., აშშ)

1918 წელს ქართველი სოციალ-დემოკრატები,¹ რომლებიც ქართულ სახელმწიფოს სათავეში ჩაუდგნენ, არაერთი იდეოლოგიური და ეგზისტენციალური გამოწვევის პირისპირ აღმოჩნდნენ. ძალაუფლების ხელში აღება, გლახობაზე დაფუძნებული, პრინციპული ეკონომიკის პირობებში, ერთ-ერთი ყველაზე საჩოთირო საკითხი იყო. 1918 წელს საქართველოში დაარსდა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ეროვნული ორგანო – „ერთობა“, შესაბამისად, „მუშათა კლასი ... გახდა ეროვნული კლასი, ეროვნული სოციალ-დემოკრატიული პარტია კი – მისი ავანგარდი“.² სხვა სიტყვებით, რევოლუცია საქართველოში ერთდროულად სოციალურიც იყო და ეროვნულიც. უკვე 1905 წლის რევოლუციისას რსმლპ-ის

¹ მე მოვიხსენიებ ქართულ სოციალ-დემოკრატთა და ქართველ სოციალ-დემოკრატებს, თუმცა, ფორმალურად, 1918 წლის ნოემბრამდე არ არსებობდა დამოუკიდებელი ქართული ორგანიზაცია, ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკის შემდეგ 1918 წლის აპრილში დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, ქართული ორგანიზაცია გახდა ამიერკავკასიის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ნაწილი (ამიერკავკასიაში, სიტყვა „რუსეთის“ გამოტოვებული იყო პარტიის ოფიციალური სახელიდან). 1918 წლის ნოემბერში, ამიერკავკასიის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის მერვე კონგრესზე, ქართველებმა დაშალეს ამიერკავკასიის რეგიონალური კომიტეტი და შექმნეს დამოუკიდებელი საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია თავისი საკუთარი ცენტრალური კომიტეტით.

² „მუშათა კლასი და ერი“, *ერთობა*, 4 სექტემბერი, №120, 1918, გვ. 1.

საქართველოს განაყოფი სახალხო პარტიად ჩამოყალიბდა. „პარტია სოციალურად ჰეტეროგენული იყო, მაგრამ მისი წევრების უმრავლესობას ქართველები შეადგენდნენ. საკომუნიკაციო ენა ქართული იყო, რამეთუ რუსულად ცოტა თუ ლაპარაკობდა. 1918 წლისათვის წვრილი ვაჭრები, კლერკები, მასწავლებლები და მიწათმფლობელები ნაციონალურ პარტიას შეუერთდნენ და შიდა „კლასობრივ მტერს“ – ეროვნულ-დემოკრატებს, ასევე „დაშნაკცუთიუნებს“, „მუსავათებსა“ თუ სხვა არაქართულ პარტიებს – დაუპირისპირდნენ.“³

სოციალ-დემოკრატიის ქართული მოდელი უარყოფდა კლასობრივ დიქტატს, რაც რევოლუციისათვის ერთგვარი გამოწვევა იყო. შესაბამისად, წამოიჭრა საკითხი, თუ როგორ აპირებდა სოციალისტური მთავრობა ძალაუფლების ორგანიზებას, ოპოზიციასთან გამკლავებას, ეკონომიკის მართვას, მიწის გადანაწილებასა და სხვა კაპიტალისტურ ქვეყნებთან ურთიერთქმედებას. 1918 წელს ბოლშევიკური ხელმძღვანელობა იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ, ჩამორჩენილი ქვეყნის შემთხვევაში, მონოლითური მუშათა სახელმწიფოს მართვის სადავეები მონოპოლისტური პარტიის ხელში უნდა ყოფილიყო. ქართველი სოციალ-დემოკრატებისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა იდეა, რომ სოციალიზმში ნახტომის გზით შესულიყვნენ. ისინი XIX საუკუნის II ნახევარში თავისივე ინტელიგენციის დემოკრატიულ-ლიბერალურ მისწრაფებათა გავლენას განიცდიდნენ და მჭიდრო ურთიერთობაში იყვნენ ევროპულ (განსაკუთრებით, გერმანულ) სოციალ-დემოკრატიულ პარტიებთან. ამიტომაც საქართველოში მხარს უჭერდნენ საპარლამენტო გარდაქმნის ევროპულ გეზს, რომელიც, მარქსისა და ენგელსის აზრით, მხოლოდ ხელსაყრელ პირობათა შემთხვევაში იქნებოდა

³ დაშნაკცუთიუნი (სომხური რევოლუციური ფედერაცია) იყო სომხური სოციალისტური და, იმდროულად, ნაციონალისტური პარტია, რომელიც დაარსდა თბილისში 1890 წელს. მუსავათი (თანახმობა) იყო სეკულარული მუსლიმური პარტია, რომელიც დაარსდა 1890 წელს ბაქოში. მუსავათი თბილისში ყველაზე გავლენიანი მუსლიმური პარტია იყო. მას მხარს უჭერდა თბილისში მცხოვრებ აზერბაიჯანელთა უმრავლესობა.

შესაძლებელი.⁴ მათი მოდელი ემყარებოდა ჟან ჟორესის, ედუარდ ბერნშტეინისა და სხვა ევროპელი სოციალისტების იდეებს. ისინი მხარს უჭერდნენ ევოლუციურ პარლამენტარიზმსა და დემოკრატიულ კოალიციას მემარცხენე სოციალ-დემოკრატთა თაოსნობით, რომლებიც პოლიტიკური პლურალიზმის პრინციპებს, თვითმმართველობასა და ინკლუზიურ სახალხო პარტიას დაეყრდნობოდნენ.⁵ საქართველოში, სადაც პროლეტარიატი მცირერიცხოვანი იყო და უმნიშვნელოდ განსხვავდებოდა წვრილმანი მოვაჭრეების, ხელოსნებისა და ახლად ურბანიზებული გლეხობისაგან, ინკლუზიური და ჰეტეროგენული პარტიის არსებობდა ჩვეულებრივი მოვლენა გახლდათ. ნოე ჟორდანიასა და სხვა ქართველი ლიდერების აზრით, სოციალიზმი, რომლის საფუძველზეც მოხერხდებოდა კლასობრივ ინტერესთა გატარება, ეროვნულ-კულტურული უფლებების დაცვის საწინდარი იქნებოდა. ისევე, როგორც ევროპაში, მაგალითად, საფრანგეთსა და გერმანიაში, სოციალ-დემოკრატები საქართველოშიც სოციალიზმის ნაციონალიზაციას ცდილობდნენ.

⁴ 1872 წლის 18 დეკემბერს ჰააგაში გამოსვლისას მშრომელთა ასოციაციის საერთაშორისო კონგრესზე მარქსმა განაცხადა, რომ სოციალიზმი მიღწევადაა გარკვეულ ვითარებაში, საპარლამენტო საშუალებებით. „ჩვენ ვიცით, რომ ყურადღება უნდა მიექცეს სხვადასხვა ქვეყნის ინსტიტუტებსა და ტრადიციებს და არ უარყოფთ, რომ არსებობს ისეთი ქვეყნები, როგორცაა ამერიკა და ინგლისი, და მე რომ ვიცნობდე ამ ინსტიტუტებს, მე შეიძლება ჰოლანდიაც დავამატო, სადაც მუშებმა შეიძლება მიაღწიონ მიზანს მშვიდობიანი გზით“... თუმცა, მარქსისთვის, საქართველო არ იქნებოდა მშვიდობიანი რევოლუციისთვის მზა ქვეყნის სიაში და ძალისმიერი რევოლუციური ცვლილება მაინც ნორმას წარმოადგენდა. იხ. „ინგლისი როგორც მარქსის მოდელი“ (<https://www.worldsocialism.org/spgb/socialist-standard/1980s/1984/no-953-january-1984/england-marxs-model>).

⁵ XIX საუკუნის დასასრულს ევროპის სოციალისტურ მოძრაობაში ორთოდოქსული მარქსიზმი და მის გამოწვევები განიხილებოდა ედუარდ ბერნშტეინის, ჟან ჟორესის, ოტო ბაუერის, კარლ რენერის მსგავსი თეორეტიკოსების მიერ, რომლებიც აცხადებდნენ, რომ სოციალიზმი მშვიდობიანად გარდამავალი იყო, იხ. Sheri Breman, *The Primacy of Politics: Social Democracy and the Making of Europe's Twentieth Century*, Cambridge, New York: Cambridge Univ. Press, 2006.

სოციალისტური სისტემა ითვალისწინებდა მრავალფეროვანი საზოგადოების არსებობას, რომელიც უზრუნველყოფდა თავისუფალ არჩევნებს (და, შესაბამისად, პოლიტიკურ თავისუფლებებს) ნაციონალური სახელმწიფოს ფარგლებში.

რადიკალურ კლასობრივ ბრძოლაზე დამყარებული რევოლუციიდან ეროვნულ, არაძალადობრივ და საპარლამენტო დაპირისპირებაზე გადასვლა საქართველოში განპირობებული იყო როგორც ევროპელ სოციალისტთა დებატებით, ასევე თავად ქართული სახელმწიფოებრივი სანყისებით. ახალი სახელმწიფო დამოკიდებული იყო დიდი სახელმწიფოების, უპირველესად – იმპერიული გერმანიის და შემდგომ კი – დიდი ბრიტანეთის, მფარველობაზე. საბჭოთა რუსეთისა და ოსმალეთისაგან თავდასაცავად საქართველოს არც ფინანსები გააჩნდა და არც სამხედრო რესურსი. გამომდინარე გეოპოლიტიკური მდებარეობიდან, გაუმაძღარი იმპერიებით გარშემორტყმული პატარა ერი დიპლომატიური ბარტერისა და პოლიტიკური კომპრომისის გარეშე ფონს ვერ გავიდოდა.

ინტერნაციონალიზმისა და რევოლუციური ტრანსფორმაციის რადიკალურ იდეებს სწრაფად ჩაენაცვლა კეთილგონივრული თანამშრომლობა ადგილობრივ მენარმეებსა და საზღვარგარეთულ იმპერიულ ძალებს შორის, თუნდაც გერმანიასთან. რეალური საფრთხეებით გარემოცულ საქართველოში სოციალიზმი ეროვნული გადარჩენის პოლიტიკად იქცა. სოციალიზმი შორეულ მიზნად (პროგრამა მაქსიმუმად) რჩებოდა. 1918 წლის შემდეგ რიტორიკა შეიცვალა – რევოლუციის დაცვის ნაცვლად, ქართული სახელმწიფოს მშენებლობისკენ მოუწოდებდნენ. სოციალისტურ პრინციპებსა და ეროვნული აღმშენებლობის ამოცანებს შორის ერთგვარი დაპირისპირება არსებობდა და ეს ერთ-ერთმა ოპოზიციურმა სოციალ-დემოკრატიულმა გაზეთმაც აღიარა. „ახალ სხივში“ წერდნენ:

„როგორც მმართველი პარტია, ცენტრალურ ხელისუფლებაში მყოფი სოციალ-დემოკრატია ვალდებულია, გაუძღვეს მთელი ერს და ჰპოვოს გზა, რომელიც მისაღებია მოსახლეობის უმრავლესობისათვის. თუმცა, როგორც პროლეტარიატის ლიდერი, ის ვალდებულია, გაატაროს პოლიტიკა, რომელიც არა ოდენ წარმოაჩენს

კლასობრივ ბრძოლას, არამედ ხელს შეუწყობს მას. ამ პირობებში ძნელია სწორი ბალანსის პოვნა...”⁶

ქართველ სოციალ-დემოკრატებს პრიორიტეტულად ეროვნული აღმშენებლობა მიაჩნდათ, თუმცაღა მათ შორის შიდა უთანხმოებაც არსებობდა და დაპირისპირებაც რუს მენშევიკებთან, რომლებისთვისაც გერმანიის იმპერიასთან თანამშრომლობა ღალატის ტოლფასი იყო.⁷ ეს, პრინციპში, ინტერნაციონალისტური იდეალებისგან განდგომას ნიშნავდა. თუმცა, რეალურად, ყოველივე ამან სოციალ-დემოკრატია საქართველოში „მესამე დასთან“ და განმათავისუფლებლობის ეროვნულ-კულტურულ იდეებთან დააბრუნა. ამასვე ქადაგებდა ჟორდანია ადრეულ ნაშრომებში.⁸ ქართული სახელმწიფოს სამომავლო გეგ-

⁶ „პარტიული მთლიანობა“, ახალი სხივი, 28 ნოემბერი, №31, 1920, გვ. 1.

⁷ 1918 წლის ივნისში, ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა ამიერკავკასიის სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის რეგიონალური კომიტეტის სახელით მისწერა რსდმპ კომიტეტს. მათ განმარტეს, რომ გადაწყვეტილება დამოუკიდებლობის გამოცხადების შესახებ გადარჩენის აუცილებლობით იყო გამოწვეული. რსდმპ-ის მენშევიკების ცენტრალური კომიტეტის პასუხი „ერთობაში“ დაიბეჭდა 1918 წლის 15 აგვისტოს. წერილში გაცხადებული იყო, რომ მიღებულ და გაზიარებულ იქნა საქართველოს გადაწყვეტილება, გამოწვეული გარე საფრთხეებით, მაგრამ, იმავდროულად, ადანაშაულებდნენ ამიერკავკასიის ორგანიზაციას ტაქტიკური შეცდომებისთვის. კორესპონდენციისა და შინაარსისათვის იხ. მ. მაცაბერიძე, *საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა და რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტია*, თბილისი, 2016.

⁸ მესამე დასი (მესამე ჯგუფი) იყო სახელი, რომელიც გიორგი წერეთელმა უწოდა ახალგაზრდა მარქსისტების ჯგუფს. თავად წერეთელმა სოციალისტური იდეების მხარდაჭერა 1890 წელს დაიწყო. ეს ჯგუფი განსხვავდებოდა ნაციონალისტური ინტელექტუალების პირველი და მეორე ჯგუფებისგან (თერგდალეულებისგან), რომლებიც აქტიურობდნენ 1860-იან წლებში. მესამე დასის ყველაზე ცნობილი თეორეტიკოსი იყო ნოე ჟორდანია, რომელიც ადრეულ ნაშრომებში – „ეკონომიკური წარმატება და ეროვნება“ (1894) და „გაზეთი ივერია და ნაციონალიზმი“ (1897) – აერთიანებდა სოციალიზმის იდეას, ეროვნულ ზრდასა და კონსოლიდაციას. ამ საკითხების განხილვისათვის იხ.

მა, რომლის შესახებაც ჟორდანია 1918 წელს წერდა, სათაურით „სოციალური დემოკრატია და საქართველოს სახელმწიფოს ორგანიზაცია“ სოციალ-დემოკრატიის ჰეგემონისაკენ მშვიდობიანი სვლის გერმანულ-ავსტრიულ მოდელის იმეორებდა. ის ითვალისწინებდა იმგვარი დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობას, რომლის ფარგლებშიც ძალაუფლება პარლამენტსა და სახალხო არჩეულ ინსტიტუტუციებს შორის გადანაწილდებოდა. მოსაზრება ქვეყნის ფარგლებში საბჭოების ძალაუფლების შეზღუდვისა და საპარლამენტო ინსტიტუციათა წახალისების შესახებ კარგად ასახავდა ჟორდანიას თვალსაზრისს იმის თაობაზე, რომ ქვეყნისათვის, რომელსაც სამოქალაქო ომისა და ევროპულ სოციალიზმთან გათქვეფის საფრთხის თავიდან აცილება სურდა, სახალხო სახელმწიფოს დემოკრატიული მონყობა ერთადერთი სწორი არჩევანი იქნებოდა. ნახტომი ფეოდალიზმიდან სოციალიზმისკენ, დემოკრატიული ინტერლუდიის გარეშე, „ისტორიის მოტყუების“ მცდელობას ჰგავდა. ჟორდანია ამბობდა:

„უეჭველია, რომ ნებისმიერი მთავრობა, რომელიც ბურჟუაზიული საზოგადოების ფარგლებში ფუნქციონირებს, სწორედ ბურჟუაზიის ინტერესებს ემსახურება. ამას ვერც ქართული სახელმწიფო გაექცევა. თუმცა... არსებობს რეალური შესაძლებლობა, რომ ხელისუფლებამ უწინარესად უქონელთა და ღატაკთა ინტერესები გაითვალისწინოს“.⁹

Stephen Jones, *Socialism in Georgian Colors: the European Road to Social Democracy (1883-1917)*, Cambridge: Harvard University Press, 2005, pp.49-66.

⁹ „სოციალ-დემოკრატია და საქართველოს სახელმწიფოს ორგანიზაცია“, კრებულში: ჟორდანია, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე (1918 წლის 24 ივნისი – 1921 წლის 18 მარტი): ოფიციალური დოკუმენტები, სიტყვები და გამოსვლები. საქართველოს სახელმწიფოს ხელმძღვანელები, ტომი XIII, 2018, გვ. 44-75.

დემოკრატია ხალხისთვის

ჟორდანია საქართველოში სამ დემოკრატიულ კლასს გამოჰყოფდა: მუშათა კლასს, წვრილ ბურჟუაზიასა და მონინავე გლეხებს. ამდენად, საქართველოს სოციალურ სტრუქტურას დემოკრატიული სახელმწიფოს მხარდაჭერა ბურჟუაზიის გარეშეც შეეძლო. სოციალ-დემოკრატთა მმართველობის პირობებში, მთავრობა ხელს შეუშლიდა ბურჟუაზიის დომინირებას ცენტრალიზებულ საპარლამენტო სისტემაზე. 1905-1906 წლებისთვის ნოე ჟორდანიას მშობლიურ მხარეში, გურიაში, უკვე ჰქონდათ თვითმმართველობის გამოცდილება,¹⁰ 1917 წელს კი საბჭოების ინსტიტუციები ქვეყნის მასშტაბით არსებობდა, რამაც გადამწყვეტი როლი შეასრულა თვითმმართველობის საკითხებთან დაკავშირებით ჟორდანიასეული ხედვის ჩამოყალიბებაზე. იგი ყურადღებით სწავლობდა შვეიცარიის კანტონთა სისტემასაც. თვითმმართველობის პოპულარული ინსტიტუტები ასახავდნენ სოციალიზმის დემოკრატიულ იმპულსებს, რაც ცენტრალური პარლამენტის პასუხისმგებლობასაც განაპირობებდა. მთავარი იყო საკონსტიტუციო ცვლილებების და საბიუჯეტო, საგანმანათლებლო თუ ომისა და მშვიდობის საკითხებთან დაკავშირებული სხვა პრობლემების რეფერენდუმით გადაწყვეტა. ამგვარად, კანონშემოქმედებით პროცესთა მონაწილე პარლამენტიც იქნებოდა და „ხალხიც“. სამინისტროთა იურისდიქცია შეიზღუდებოდა. მათ ხელში აღარ აღმოჩნდებოდა აღმასრულებელი ხელისუფლება. ისინი, როგორც „ხალხის სამსახურში მყოფი წარმომადგენლები, ვალდებულნი არიან, შეასრულონ მითითები, თუნდაც მიუღებელი. ხალხს პასუხისმგებლობა აკისრია და ისინი არ უნდა ელოდებოდნენ მინისტრების თანხმობას“.¹¹ ძალა-

¹⁰ გურიის რესპუბლიკის შესახებ, ღირსშესანიშნავი თვითმმართველი „კომუნა“ 1904-1906 წლებში დასავლეთ საქართველოში, იხ. Stephen F. Jones, “Marxism and Peasant Revolution in the Russian Empire: the Case of the Gurian Republic,” *The Slavonic and East European Review*, Vol. 67, No. 3, July 1989, pp. 403-434.

¹¹ „სოციალ-დემოკრატია და საქართველოს სახელმწიფოს ორგანიზაცია“, იქვე, გვ. 98.

უფლება სხვაგვარად გადანაწილდება: აღმასრულებელ წარმომადგენლებს, მაგალითად, ადგილობრივ ოფიციალურ პირებსა და მოსამართლეებს მუნიციპალურ და რეგიონალურ დონეზე აირჩევენ. კრიმინალურ სასამართლოებს ნაფიცი მსაჯულები ეყოლებათ, ხოლო უზენაეს სასამართლოს პარლამენტი აირჩევს. ამგვარად, „ხალხი, თავისი წარმომადგენლების მეშვეობით, სისრულეში მოიყვანს კანონებს“. „ხალხი და მთავრობა ერთიანი იქნება“, – აცხადებდა ჟორდანია.¹²

ეს ამბიციური გეგმა, რომელიც დებატებს, მონაწილეობასა და ძალაუფლების დეკონცენტრაციას ითვალისწინებს, ძალზე ჰგავს იმას, რასაც ჯონ ბარბერი და სხვა თანამედროვე პოლიტოლოგები „ძლიერი დემოკრატია“ უწოდებენ.¹³

ჟორდანიას პროექტისთვის გადამწყვეტი იყო კანონმდებლობა, რომელიც წარმოადგენდა ხალხს და არა რომელიმე კლასს. ეს უნდა ყოფილიყო ერის ერთადერთი სუვერენული აპარატი, რადგან ორმაგი ძალაუფლების არსებობა დაუშვებელია. მუშათა და გლეხთა საბჭოები, რომლებმაც სოციალ-დემოკრატები ხელისუფლებაში მოიყვანეს, იმდენად დაკნინდნენ, რომ ეროვნული ხელისუფლებისათვის მხოლოდ ინსტიტუციონალურ „კონტროლიორებად“ იქცნენ. ჟორდანიას გეგმა ცნობდა პარლამენტს, სადაც ძალაუფლებისათვის ერთმანეთს დაუპირისპირდებოდნენ მონინალმდევე ძალები, თუნდაც ეროვნულ-დემოკრატები და სოციალ-ფედერალისტები. არსებობდა იმედი, რომ სოციალ-დემოკრატთა მმართველობისას ერთმანეთს შეერწყმოდა ეროვნული სუვერენიტეტი, დემოკრატია და სოციალიზმის ევოლუციური ფორმა, შედეგად კი, შესაძლებელი გახდებოდა ეგალიტარული, პლურალისტური და სამართლებრივი სახელმწიფოს ჩამოყალიბება.

¹² „სოციალ-დემოკრატია და საქართველოს სახელმწიფოს ორგანიზაცია“, იქვე, გვ. 93.

¹³ იხ. ბენჯამინ ბარბერის კლასიკად ქცეული ნაშრომი სათათბიროსა და წარმომადგენლობით დემოკრატიაზე, B. R. Barber, *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*, Berkeley: University of California Press Twentieth-Anniversary Edition, 2004.

ამგვარი პროგრამა ურთულეს ამოცანებს ისახავდა. სამოქალაქო საზოგადოება საქართველოში სუსტად იყო განვითარებული, სახელმწიფო კონტროლისაგან დამოუკიდებელი პიროვნული თავისუფლება კი არ არსებობდა. საქართველო მთელი არსებობის მანძილზე მუდამ ეროვნული უსაფრთხოების კრიზისს განიცდიდა. მოუვლელი და ცუდად განრთვნილი შეიარაღებული ძალები უნდა დაპირისპირებოდა შიდა აჯანყებებს ახალციხეში, დუშეთში, სამხრეთ ოსეთსა და აფხაზეთში. არსებობდა გარე საფრთხეც – გენერალი დენიკინი, ბოლშევიკები, თურქეთი, სამხედრო შეტაკებები სომხეთისა და აზერბაიჯანის საზღვრებზე. მრავალწლიანმა ომებმა და რევოლუციებმა სრულიად მოშალა ეკონომიკა. რუსი მოხელეები ტოვებდნენ პოსტებს, ქარხნები ჩერდებოდა, პურის მონოდება ჩრდილოეთიდან ჭირდა, ინფლაციის შეჩერება თანდათან შეუძლებელი ხდებოდა, ევროპასთან ვაჭრობას კი ბოსფორის ბლოკადა აბრკოლებდა. როგორ უნდა აეშენებინა დემოკრატიული სახელმწიფო კრიზისით ესოდენ ხელფეხშეკრულ, საზინდაცარიელებულ, გაუთავებელი საომარი საფრთხის წინაშე მყოფ ქვეყანას, რომელსაც თვითმმართველობის ტრადიციაც ნაკლებად ჰქონდა?

საქართველოს საკანონმდებლო ორგანოთა საქმიანობა

სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესში ქართველ სოციალ-დემოკრატთათვის უმნიშვნელოვანესი იყო სახალხო საკანონმდებლო ორგანო და არა პრალამენტი, ტრადიციული გაგებით. თუმცა შეიძლებოდა კი საქართველოს პირობებში ამ პირდაპირი და წარმომადგენლობითი დემოკრატიის შეთავსება? 1918 წლის მაისში შეიქმნა პირველი საკანონმდებლო ორგანო და ამჟამად გახდა, რომ იმპროვიზაციისა და კომპრომისის გარეშე არაფერი გამოვიდოდა. ეროვნული საბჭოს ბირთვის ის ქართველები შეადგენდნენ, რომლებიც უნინ რუსეთის დამფუძნებელი კრების წარმომადგენლები იყვნენ. საქართველოს ეროვნული საბჭო (ოქტომბერში მას საქართველოს პარლამენტი ეწოდა) აერთიანებდა იურისტებს, პროფკავშირების წარმომადგენლებს, ადგილობრივ ხელისუფალთ, პროფესიონალ

რევოლუციონერებსა და საქმიან ადამიანებს. „ერთობის“ ცნობით, დაახლოებით 120 წევრიდან (რიცხვი არასოდეს ყოფილა სრულად განსაზღვრული) 66, ანუ სრულ უმრავლესობა, სოციალ-დემოკრატი იყო.¹⁴ ერთობ შთამბეჭდავი იყო წევრთა სია. სოციალ-დემოკრატთა ლიდერებს – ნოე ჟორდანიას, ევგენი გეგეჭკორს, ირაკლი წერეთელს, კარლო ჩხეიძესა და აკაკი ჩხენკელს – რუსეთის რევოლუციისას უკვე მოპოვებული ჰქონდათ რეპუტაცია. სხვა პარტიებს ჟურნალისტები, მწერლები, ყოფილი პოლიტპატიმრები და სამოქალაქო საზოგადოებრივ ორგანიზაციათა წევრები წარმოადგენდნენ.

ხელისუფლების სხვა ორგანოებშიც და საკანონმდებლო ხელისუფლებაშიც წარმომადგენლები არ ჰყავდათ ეროვნულ უმცირესობებს, რაც სერიოზული ხარვეზი იყო. 1918 წელს, არსებობისათვის ბრძოლის პერიოდში, ქართველი სოციალ-დემოკრატები, რომლებიც ეროვნულ გადაწყვეტილებს ეყრდნობოდნენ, საყვედურობდნენ ეროვნულ უმცირესობებს, რომ მათი საქციელი თავაშვებულ სტუმრებსა თუ მემამბოხეებს უფრო შეეფერებოდათ, ვიდრე „მოქალაქეებს“.¹⁵ „ერთობა“ გამოხატავდა პარტიის რიგითი წევრების ხედვას, როდესაც სახელმწიფო ინსტიტუციათა ნაციონალიზაციას ითხოვდა. თუმცა ქვეყანაში მოსახლეობის 30% ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენელი იყო და არა მართლმადიდებელი ქართველი. ამიტომაც არაქართველთა მონაწილეობა საკანონმდებლო ორგანოს საქმიანობისთვის გადამწყვეტი იყო არა მარტო მათი სახელმწიფოებრივი ინტეგრაციისა და წარმატებული საკანონმდებლო საქმიანობისთვის, არამედ ზოგადად დემოკრატიის განვითარებისთვის.

¹⁴ დარჩენილი ნაწილისაგან თექვსმეტი სოციალისტ-ფედერალისტი იყო, თხუთმეტი – ეროვნული დემოკრატი, ცხრა – სოციალისტ-რევოლუციონერი, სამი – რადიკალ-დემოკრატი და სამი – დამოუკიდებელი წევრი. იხ. „საქართველოს ეროვნული საბჭოს წევრები“, *ერთობა*, 1 ივლისი, 1, №111, გვ. 2; იხ. ასევე, „ეროვნულ საბჭოში“, *ერთობა*, 31 მაისი, №110, გვ. 2. დებატები დეპუტატთა რაოდენობის გარშემო გრძელდებოდა ივნისს შემდეგ. ბოლოს ეროვნულ საბჭოში სულ 120 დეპუტატი იყო.

¹⁵ „ეროვნული საკითხი ჩვენში“, *ერთობა*, 7 ივნისი, №116, გვ. 1.

დავით ონიაშვილი, ეროვნული საბჭოს წევრი, ახსენებდა სოციალ-დემოკრატ კოლეგებს, რომ უმცირესობათა გაუთვალისწინებლობამ რუსეთის იმპერია დაანგრია.¹⁶ რადიკალურ პოზიციაზე მყოფი გლეხები აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთში 1918 წელს სუვერენულ უფლებებს ითხოვდნენ, უფლებობას უჩიოდნენ თბილისში სომხურ-რუსული ეროვნული საბჭოებიც.¹⁷ 1918 წლის ივლისში ეროვნულმა საბჭომ არაქართველებს 26 ადგილი გამოუყო, მათ შორის, 10 – სომხებს, 3 – აფხაზებს, 2 – ოსებს. თუმცა არაქართველებმა თავიანთი მანდატების მოპოვება მხოლოდ დეკემბრის დასაწყისში, თითქმის ოთხი თვის დაგვიანებით, შეძლეს.¹⁸ უმცირესობათა დეპუტატებს უფლება ჰქონდათ, საკუთარ ენაზე ესაუბრათ, თუკი მათი პრეზიდენტის ერთ წევრს მაინც ესმოდა. საჭირო იყო ქართული რეზიუმეს წარმოდგენა. ეს იყო პრაქტიკული გადაწყვეტილება, რომელიც იმაზე მიანიშნებდა, რომ უმცირესობათა დეპუტატების უდიდეს ნაწილს რუსულად უნდა ესაუბრა.¹⁹

დაჩქარებული წესით შეკრებილი საკანონმდებლო ორგანო დასავლური სტილის პარლამენტს მოგვაგონებდა. დეპუტატები საკანონმდებლო ინიციატივის უფლებით სარგებლობდნენ, ხოლო კანონპროექტის დასამტკიცებლად საჭირო იყო სამი მოსმენა, მათ შორის, ერთ რომელიმე საკანონმდებლო კომისიაში მაინც (სულ

¹⁶ „საქართველოს ეროვნული საბჭო, 6 სექტემბრის სხდომა (დასასრული): კანონ-პროექტი ეროვნული უმცირესობათა წარმომადგენლების შესახებ“, *ერთობა*, 10 სექტემბერი, № 193, გვ. 1.

¹⁷ დემოკრატიული რესპუბლიკის ეროვნული საკითხების შესწავლისთვის იხ. Cory Welt, “A fateful moment: ethnic autonomy and revolutionary violence in the Democratic Republic of Georgia (1918-21)”, in Stephen F. Jones (ed.), *The Making of Modern Georgia, 1918-2012: the First Georgian Republic and Its Successors*, Abingdon (Oxford): Routledge, 2014, pp.205-231.

¹⁸ „ეროვნული უმცირესობანი“, *ერთობა*, 2 ივნისი, №135, 1918, გვ. 1; იხ. კანონი „ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლობისა საქართველოს ეროვნულ საბჭოში“, „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული“, თბილისი, ივერთა მხარე, 1990, გვ. 62-63.

¹⁹ „წესი ენის ხმარებისა“, იმავე აქტების კრებულში, გვ. 83.

ოთხი მუდმივმოქმედი კომისია არსებობდა).²⁰ საკანონმდებლო ორგანოს პრეზიდიუმში წარმოდგენილი იყო ოპოზიციაც, ხოლო ნოე რამიშვილისა და ნოე ჟორდანიას პირველი ორ კოალიციური მთავრობის შემადგენლობაში ოპოზიციას ოთხი წევრი ჰყავდა. ამგვარი კოალიცია სოციალ-დემოკრატთაგან ბევრს, უდავოდ, არ ეპიტნავებოდა, მაგრამ ეს საუკეთესო საშუალება იყო ქმედითუნარიანი კანონმდებლობის უზრუნველსაყოფად.²¹ ახალმონვეულ ასამბლეას განსაკუთრებულ პირობებში უხდებოდა მუშაობა. ომის პირველ თვეში თურქების თავდასხმების შედეგად დაკარგულმა ახალციხემ და ბათუმის პორტმა ის მწყობრიდან გამოიყვანა. მიუხედავად დეპუტატების შესაშური კვალიფიკაციისა, ოპოზიციური პარტიები მოისუსტებდა, ხშირი იყო განხეთქილებები. მათ არც მოსახლეობაში ჰქონდათ ავტორიტეტი. სუსტი იყო გავლენა პარლამენტზე (და მის გარეთაც). ოპოზიციას მხოლოდ კითხვების დასმა, საკითხის ეჭვქვეშ დაყენება ან მასხრად აგდება შეეძლო. თუმცა მას უნარი ჰქონდა, აღმოეჩინა და ემხილებინა არაკომპეტენტურობა, მინისტრების უმოქმედობა და სასამართლო ორგანოებში არსებული კორუფცია. ოპოზიციონერები ხმამაღლა აპროტესტებდნენ ცენზურას (1918 წელს „ანტისახელმწიფოებრივი“ პროპაგანდისათვის არაერთი ოპოზიციური გაზეთი დახურეს) და პატიმრობის ადმინისტრაციულ ფორმებს, აკრიტიკებდნენ მთავრობის უნიათობას ქართულ-სომხური ომისას 1918 წლის დეკემბერში. დებატები ხმამაღალი და ემოციური იყო. პირდაპირობით გამოირჩეოდნენ გრიგოლ ვეშაპელი და სპირიდონ კედია, ეროვნულ დემოკრატთა წარმომადგენლები. ისინი მთავრობის წინააღმდეგ ილაშქრებდნენ და მას ბრალად სდებდნენ ეროვნული ერთობის ხელყოფასა და უკანონო ექსპროპრიაციას. 1918 წლის დეკემბერში ომმა სომხეთ-

²⁰ იხ. „ეროვნული საბჭოს რეგლამენტი“, იმავე აქტების კრებულში, გვ. 20-23.

²¹ არა სოციალ-დემოკრატი წევრები პირველი ორი კოალიციური მთავრობის კაბინეტისა იყვნენ გიორგი ჟურული (ეროვნულ-დემოკრატი), გიორგი ლასხიშვილი, შალვა ალექსი მესხიშვილი (ორივე სოციალისტ-ფედერალისტი) და ივანე ლორთქიფანიძე (ქართველი სოციალისტ-რევოლუციონერი). სოციალ-დემოკრატები, როგორც ყველაზე დიდი პარტიის წარმომადგენლები, მთავრობაში 4 პოსტს იკავებდნენ.

თან მეტად გააღრმავა პარტიული ანტიპათიები. თუმცა როდესაც დეპუტატებმა თავიანთი რისხვა საკანონმდებლო ორგანოს სომეხი წევრებისაკენ მიმართეს, ყველა სხვა საპარლამენტო საქმიანობა შეჩერდა.

პირველი შვიდი თვის განმავლობაში საკანონმდებლო ორგანომ 125 კანონი და დებულება მიიღო.²² უწინდელი კანონმდებლობა ფოკუსირებული იყო უსაფრთხოებისა და რეგულარული არმიის საკითხებზე, მათ შორის, ეროვნულ გვარდიაზე, რომელიც უშუალოდ მთავრობის თავმჯდომარეს ექვემდებარებოდა.²³ „დროებითი გადაწყვეტილების“ სახით ხელახლა დააკანონეს სასიკვდილო განაჩენი, ხოლო სასჯელი სპეკულაციისათვის გამკაცრდა (ყველაზე მძიმე დანაშაულისათვის უსჯიდნენ ათ წელს მკაცრ რეჟიმში). „განსაკუთრებულმა დროებითმა სასამართლოებმა“ ჩაანაცვლეს დაურეგულირებელი რევოლუციური ტრიბუნალები, ხოლო ქვეყნის შიდა ადმინისტრაციულმა კანონებმა მაზრების კომისრები ცენტრალურ ხელისუფლებას დაუქვემდებარეს. ამგვარი ზომები ხშირად ეწინააღმდეგებოდა სოციალ-დემოკრატიულ მიზნებსა და სახალხო ძალაუფლების თავად ჟორდანიასეულ გეგმას, თუმცა სხვა კანონები საფუძველს უყრიდნენ ლიბერალურ სახელმწიფოს. მაგალითად, ახალი კანონი მოქალაქეობის შესახებ ეყრდნობოდა პრინციპს *jus soli*. ის, მიუხედავად ეთნიკური წარმომავლობისა, მოქალაქეობას ანიჭებდა ყველას, ვინც რომელიმე ადმინისტრაციული ორგანიზაციის მიერ 1914 წლამდე დარეგისტრირებული იყო საქართველოს აღიარებულ ტერიტორიებზე.²⁴ დამტკიცდა საქალა-

²² გრიგოლ ურატაძე, *საზოგადოებრივი მოძრაობები საქართველოში, 1821-1921*, პარიზი, დ. ხელაძე, 1939, გვ. 135.

²³ იხ. კანონი „საქართველოს რესპუბლიკის სახალხო გვარდიისა“ და „საქართველოს რესპუბლიკის რეგულარული არმიის ორგანიზაციისა“, აქტების კრებულში, გვ. 15-18 და გვ. 53-55.

²⁴ „დებულება საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მოქალაქეობისა/ქვეშევრდომობისა“, *კრებულში*, გვ.46-47. ეს კანონი შემდგომში დამფუძნებელი კრების მიერ გაფართოვდა და გავრცელდა იმ ქართველებზე, რომლებიც ცხოვრობდნენ რუსეთის იმპერიის ფარგლებში და იმ არაქართველებზე, რომლებიც 1914 წლამდე 3 წლის განმავლობაში ცხოვრობდნენ საქართველოში (იხ. „კანონი მოქალაქეობისა“, აქტების კრებულში, გვ. 270-273).

ქო საბჭოებსა და ეროვნულ საბჭოში არჩევის კანონები ეროვნული უმცირესობებით დასახლებული რეგიონებისათვის, მასთან ერთად კი – დამოუკიდებელი სახელმწიფო მეთვალყურეობისა და ეროვნული აუდიტის ორგანო (სახელმწიფო კონტროლი) სახელმწიფო ხარჯების გასაკონტროლებლად. ჩამოყალიბდა სააპელაციო სასამართლოს სისტემა გაფიცვების თავიდან ასაცილებლად, შემოღებულ იქნა მსაჯულთა სისტემა სისხლის სამართლის საქმეებისათვის. 1918 წლის სექტემბერში მიიღეს კანონი უფასო განათლების უნივერსალური სისტემის შესახებ. ნოემბერში გაუქმდა რელიგიური სწავლებები სკოლებისათვის.²⁵ 1919 წლის იანვარში, მიუხედავად მემარცხენე და მემარჯვენე პარტიების წინააღმდეგობისა, საკანონმდებლო ხელისუფლებამ განიხილა ერთობ საკამათო საკითხი მინის ხელახალ გადანაწილებაზე.

კანონმდებლობა, პროდუქტიულობის თვალსაზრისით, ეფექტური იყო, მაგრამ, რესურსების სიმწირის, გამოუცდელი ბიუროკრატიის, ცუდი კომუნიკაციისა და კორუფციის გამო, კანონების ამოქმედება წირდა. ადგილობრივ დონეზე თვითმმართველობის მონდომება, რესურსებისა და პრესონალის არარსებობის პირობებში, მოიკოჭლებდა. წლის ბოლოს უმცირესობათა წარმომადგენლებიც მოიზიდეს, თუმცა მათი სპეციფიკური ინტერესების (მაგალითად, მეორე პალატა ან *ex officio* ადგილები აღმასრულებელ ხელისუფლებაში) გასატარებლად არანაირი წინაპირობა არ არსებობდა, რაც ხელს უწყობდა მარგინალიზაციას. საკანონმდებლო ორგანო, საბოლოო ჯამში, არ იყო სათანადოდ ლეგიტიმური. დეპუტატები არ იყვნენ არჩეულები პირდაპირი წესით, ამიტომაც უწოდებდა გიორგი გვაზავა პარლამენტს „შემთხვევით კრებას“. 1918 წლის ნოემბერში პარლამენტმა მიიღო დებულება არჩევნებში მონაწილეობის შესახებ. კანონმდებლობის მთელი თავი (თავი 9) თაღლითობის პრევენციას მიეძღვნა.²⁶

²⁵ კანონით იკრძალებოდა რელიგიის სწავლება საქართველოს სკოლებში, იხილეთ „საქართველოს პარლამენტი“, ერთობა, 21 ნოემბერი, №252, გვ. 2.

²⁶ „დებულება საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებისა“, კრებული, გვ. 84-109.

არჩევნები

1918 წლის ნოემბრის საარჩევნო კანონი ყველაზე დემოკრატიული იყო მსოფლიოში. არჩევნებში მონაწილეობის უფლება ეძლეოდა ოც წელს მიღწეულ მოქალაქეთაგან ყველას. კანონი ადგენდა პარტიულ სიებზე დამყარებულ პროპორციულ სისტემას. შეიქმნა 21 პარლამენტარისაგან შემდგარი ცენტრალური საარჩევნო კომისია (ცსკ), რომელშიც შედიოდა ყველა წამყვანი პარტია (მათ შორის დომინირებდნენ სოციალ-დემოკრატები). ცსკ კოორდინირებას უწევდა საარჩევნო კომისიებს სოფლის დონეზეც კი. ის პასუხისმგებელი იყო საარჩევნო სიების შედგენაზე, საარჩევნო ბიულეტენების დარიგებაზე, საარჩევნო უბნების მართვასა და ხმების დათვლაზე. მოქალაქეებს ხმის მიცემა არჩევნების დღეს შეეძლო მაშინაც, თუკი საარჩევნო ბიულეტენს არ მიიღებდნენ. კონვერტებში დალუქული საარჩევნო ბიულეტენები საარჩევნო ყუთებში ინახებოდა. მოთხოვნისამებრ, კომისია ფურცლებს ბეჭდავდა ეროვნულ უმცირესობათა ენებზე, თუმცა ეს იშვიათად ხდებოდა. არჩევნებისათვის დადგენილი იყო სამი დღე, რათა მონაწილეობის მიღება შორეული კუთხეების მაცხოვრებლებსაც შეეძლებოდათ. არჩევნებში თხუთმეტი პარტიის წარმომადგენლები და მოქალაქეთა ჯგუფები მონაწილეობდნენ.²⁷

1919 წლის 2 თებერვალს, დამფუძნებელი კრების არჩევნებამდე ორი კვირით ადრე, ქალაქ თბილისის საბჭოს არჩევნები ჩატარდა. არჩევნებმა არაერთი დარღვევა გამოააშკარავა. გვარების ნახევარი საარჩევნო სიებში არასწორად ეწერა, დიდი ნაწილი საერთოდ არ იყო აღრიცხული, ბევრმა არც კი იცოდა, თუ როგორ უნდა ეყარა კენჭი და საარჩევნო კონვერტებში სასურველი კან-

²⁷ 15 პარტიისა და მოქალაქეთა გაერთიანებების საკანდიდატო სიისათვის, იხ. ირაკლი ზვადაგიანი, საქართველოს დამფუძნებელი კრება, 1919, თბილისი, Sovlab, 2016, გვ. 19; ასევე, იხ. "Vybor v uchreditel'nee sobranie Gruzii", Georgian Archive (Houghton Library, Harvard), Box 4, Book 4. შემდგომში დამატებით არჩევნებისას საკანდიდატო სიებს მეთექვსმეტე პარტიაც დაემატა – აფხაზთა ეროვნული პარტია.

დიდატის ფოტოებს ათავსებდა. ადგილზე მოსახლეობის მხოლოდ 51% გამოცხადდა. დამფუძნებელი კრების არჩევნებმა მსგავსი ხარვეზებით ჩაიარა. საარჩევნო სიები არასრული იყო (ამომრჩეველი ადგილზე უნდა დარეგისტრირებულიყო). 21 იანვრისათვის მოსახლეობის ნახევარზე მეტი ჯერაც არ იყო რეგისტრირებული.²⁸ ნაჩქარევი კამპანიის გამო, ბიულეტენების რაოდენობა არ კმაროდა, ზოგიერთ რაიონში კი საეჭვოდ მაღალი, 100%-იანი აქტივობა ფიქსირდებოდა. საარჩევნო კომისიებსა და ადგილობრივ ხელისუფლებას სოციალ-დემოკრატები აკონტროლებდნენ, რაც შედეგების გაყალბების ცდუნებას აჩენდა. ეროვნულ-დემოკრატების გაზეთმა „საქართველომ“ დაასკვნა, რომ პროვინციებში ადმინისტრაციული რესურსის კონტროლი სოციალ-დემოკრატთა მხრიდან მათი გამარჯვების „გარანტიას“ ქმნიდა, თუმცა არჩევნების არალეგიტიმურობაზე ერთ პარტიასაც არ დაუჩივლია.²⁹

საარჩევნო კამპანია იყო თავისუფალი, მაგრამ ალბათ უსამართლო. სოციალ-დემოკრატები, რომლებიც პირველ ნომრებად იყვნენ წარმოდგენილნი, ყველაზე დიდ რესურსს ფლობდნენ. მათვე ჰყავდათ საუკეთესო ორატორები და რუსული-ქართული პრესის ტირაჟირებისა თუ გავრცელების საშუალებაც ჰქონდათ. მათ საქართველოს მშრომელ მოსახლეობას მიმზიდველი პროგრამა შესთავაზეს: რვასაათიანი სამუშაო დღე, უბედური შემთხვევისას მუშათათვის ჯანმრთელობისა და უმუშევრობის დაზღვევა, სამთავრობო და სამრეწველო მხარდაჭერა, სტრატეგიული მნიშვნელობის ინდუსტრიულ მიმართულებათა ნაციონალიზაცია. გლახობა დაარწმუნეს, რომ მიწის რეფორმა დაჩქარდებოდა, პროვინციებს თვითმმართველობა აღუთქვეს, ეროვნულ უმცირესობებს კი თანაბარი უფლებებსა და კულტურული თვითგამოხატვის თავისუფლებას შეჰპირდნენ. სახელმწიფო პროგრამები ექსპორტისგან მიღებული შემოსავლით, სესხებითა და მდიდართა პროგრესული გა-

²⁸ „საქალაქო არჩევნებისთვის“, *ერთობა*, 21 იანვარი, №15, გვ. 2.

²⁹ ალექსანდრე ბენდიანიშვილი, *საქართველოს პირველი რესპუბლიკა (1918-21 წწ.)* თბილისი, ისტორიის ინსტიტუტი, 2001, გვ. 134-135.

დასახადით უნდა დაფინანსებულიყო.³⁰ არჩევნებში, ოფიციალური მონაცემებით, ქალაქის მოსახლეობის 52% და სოფლის მაცხოვრებელთა 76% მონაწილეობდა. შესაძლო 505,477 ხმიდან სოციალ-დემოკრატიებმა 409,766 ხმა ანუ 130 შესაძლო ადგილიდან 109 მოიპოვეს. სოციალისტ-ფედერალისტებსა და ნაციონალ-დემოკრატებს რვა მანდატი ერგოთ, სოციალისტ-რევოლუციონერებს კი – 5 მანდატი. რაიონებში, რომლებშიც არჩევნები 1919 წლის სექტემბერში და 1920 წლის მაისში ჩატარეს, სოციალ-დემოკრატთა რაოდენობა მთლიანობაში 102-მდე შემცირდა, ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლობა კი რიცხვობრივად გაიზარდა. დაშნაკცუთითუნებმა სექტემბერში სამი მანდატი მიიღეს, რამაც არაქართველი წარმომადგენლობის პოზიცია 24 ხმით გაზარდა, თუმცა მათი უმრავლესობა სოციალ-დემოკრატთა რიგებში იყო განუერთიანებული. მდგომარეობა ოპოზიციამაც გაიუმჯობესა – 1919 წლის ბოლოს მათ დამფუძნებელ კრებაში ადგილების მეექვსედი ეკავათ.³¹

³⁰ სრული პროგრამა – „საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის დამფუძნებელი კრების საარჩევნო პლატფორმა“, იხ. *ერთობა*, 22 იანვარი, №16, 1919, გვ. 1.

³¹ დეპუტატების, ფრაქციებისა და არჩევნების შედეგებისათვის იხ. „საქართველოს დამფუძნებელი კრება“, გვ. 38-41. მასში შედიოდა ექვსი სომეხი, სამი აფხაზი, სამი რუსი (კიდევ ერთი რუსი მალაკნების რელიგიური სექტიდან), ორი ოსი, ორი გერმანელი, ორი ებრაელი, ერთი ბერძენი და ერთი აზერბაიჯანელი (საქართველოს დამფუძნებელი კრება, გვ. 41). რაოდენობა იცვლებოდა გარდაცვალების მიზეზით. კრების დეპუტატებს სხვადასხვაგვარი განათლება ჰქონდათ მიღებული. უმრავლესობა ოცდაათი-ორმოცი წლისა იყო. 77 დეპუტატი უმაღლესი განათლების მქონე იყო და 26 დეპუტატს განათლება ევროპაში ჰქონდა მიღებული. 108 დეპუტატს, დიდ უმრავლესობას, ე.წ. „სუფთა სამსახური“ ჰქონდა, ისინი სახელმწიფო მოხელეები იყვნენ და მათი უმეტესობა (33) ვეკილად მუშაობდა, ნაწილი – მასწავლებლად (24) და ჟურნალისტად (17). წარმომავლობის თვალსაზრისით კი, დეპუტატები ამგავრად ნაწილდებოდნენ: 25 მუშა იყო, 65 – გლეხი, 38 – დიდგვაროვანი. დეპუტატთა უდიდესი ნაწილი გურიიდან იყო (28), დასავლეთ საქართველოდან, მსგავსად ნოე ჟორდანიასა და ნოე რამიშვილის. ასევე კრებაში იყო 5 ქალი დეპუტატი.

უფლებამოსილების ძიება: დამფუძნებელი კრება

ჟორდანია ძლიერ დამფუძნებელ კრებს ლობივდა. იგი ითვალისწინებდა საფრთხეს, რომელიც საქართველოს ემუქრებოდა და ამტკიცებდა, რომ ორი უმთავრესი ფუნქციის (კანონმდებლობის მიღებისა და ახალი კონსტიტუციის დამტკიცების) გარდა, დამფუძნებელ კრებას განკარგულებათა საფუძველზე სწრაფი რეაგირების უფლებამოსილებაც უნდა ჰქონდა. ეს უჩვეულო იყო საკონსტიტუციო კონვენციისთვის, მაგრამ ჟორდანიას აზრით, ახალგაზრდა სახელმწიფოს გარდამავალ პერიოდში მძლავრი მთავრობა სჭირდებოდა. ჟორდანია კონსტიტუციას „მომავლის მუსიკას“ უწოდებდა, თუმცა სანამ ეს დრო დადგებოდა, დამფუძნებელ კრებას აღმასრულებელი უფლებამოსილებები უნდა ჰქონოდა. საფრანგეთის ეროვნული კონვენციის მსგავსად, მას უნდა დაენიშნა და გაეთავისუფლებინა მინისტრები – საჯარო მოსამსახურეები, რომლებიც აღმასრულებელ ხელისუფლებას აკონტროლებენ. მსხვილი და დამოუკიდებელი აღმასრულებელი აპარატი მომაკვდინებელი იყო სახალხო კონტროლისათვის. მთავრობასთან კონფლიქტის შემთხვევაში, პრიორიტეტი, როგორც ხალხის სუვერენულ ორგანოს, დამფუძნებელ კრებას ენიჭებოდა.³² პრაქტიკაში ეს ასე არ იყო. დამფუძნებელ კრებას, როგორც თითქმის ყველა საკანონმდებლო ორგანოს, დომინანტური პარტია მართავდა და აკონტროლებდა.

14 მარტს, დამფუძნებელი კრების პირველ სხდომაზე, უარი თქვეს პრეზიდენტის ინსტიტუტზე. მის ნაცვლად მთავრობას თავმჯდომარე ეყოლებოდა. მსგავსად პრემიერ-მინისტრისა, იგი პასუხისმგებელი იქნებოდა დამფუძნებელი კრების საქმიანობაზე. კრებამ თავმჯდომარე (განახლებადი) ერთი წლის ვადით აირჩია, თუმცა მას ვეტოს უფლება არ ჰქონდა. თავმჯდომარეს შეეძლო, აერჩია საკუთარი კაბინეტის წევრები, მაგრამ ისინი რატიფიცირე-

³² „დამფუძნებელი კრება, მისი ფუნქცია და ძალაუფლება“, კრებულში ნოე ჟორდანია, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე, XII ტ, გვ.160-170.

ბული უნდა ყოფილიყვნენ დამფუძნებელი კრების მიერ. დამფუძნებელი კრებას უნდობლობის ვოტუმის პროცედურის დაწყებით შეეძლო, გადაეყენებინა ამა თუ იმ კაბინეტის წევრები. კრებამ „რესპუბლიკის უმაღლეს წარმომადგენლად“ თავმჯდომარე დაადგინა, თუმცა საბოლოოდ გაურკვეველი იყო, თუ რა ძალაუფლებას ფლობდა ჟორდანიას თავმჯდომარეობის პერიოდში. 1919 წლის დეკემბერში ოპოზიციამ უგულბელყო მისი უფლება, განეხორციელებინა მთავრობის რეორგანიზაცია და დაენიშნა ახალი მინისტრები.³³ პასუხად უმრავლესობაში მყოფმა სოციალ-დემოკრატებმა გამოსცეს ბრძანება, რომელიც ჟორდანიას „განსაკუთრებულ უფლებებს“ ანიჭებდა. დებატებს არასოდეს განუმარტავს, რას გულისხმობდა „განსაკუთრებული უფლებები“, თუმცა თავმჯდომარემ კაბინეტის რეორგანიზაციის შესაძლებლობა შეინარჩუნა.

როგორც „მთავრობის პრეზიდენტმა და თავმჯდომარემ“, ჟორდანიამ ათი სამინისტრო ოთხი მინისტრით დააკომპლექტა.³⁴ მათგან ოთხივე სოციალ-დემოკრატი იყო. ამგვარმა არჩევანმა ოპოზიციური პარტიების მარგინალიზაცია გამოიწვია. ოპოზიციამ, რომელიც მთავრობის საქმიანობაში ვეღარ მონაწილეობდა, უფრო აგრესიული გახდა. სოციალ-დემოკრატი პავლე საყვარელიძე ამტკიცებდა, რომ ხელისუფლებაში უპორტფელოდ დარჩენილი სოციალ-ფედერალისტები „ბრალდებისას თავს ვეღარ თოკავდნენ“. იგი განაგრძობდა: „ისინი ცდილობენ მთავრობის დამცირებას. ეს არაეთიკური ოპოზიციია“.³⁵ ცხრა თვის განმავლობაში (1919 წლის დეკემბერში) თავმჯდომარე-პრეზიდენტი ჟორდანიასახელმწიფოს მართვასთან დაკავშირებულ სირთულეებთან გასამკლავებლად იძულებული გახდა, სამხედრო, მომარაგებისა და იუსტიციის სამინისტროებისათვის სამი ახალი მინისტრი დაენიშ-

³³ „საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სტენოგრაფიული ანგარიში, სამოცდამეთვრამეტე სხდომა, 1919, 31 დეკემბერი, გვ. 23-36.

³⁴ ევგენი გეგეჭკორი – საგარეო საქმეთა და იუსტიციის მინისტრი; ნოე რამიშვილი – შინაგან საქმეთა, სამხედრო და განათლების მინისტრი; ნოე ხომერიკი – მინათმოქმედების, შრომისა და ტრანსპორტის მინისტრი; კონსტანტინე კანდელაკი – ფინანსთა და ვაჭრობა-მრეწველობის მინისტრი.

³⁵ ა. ბენდიანიშვილი, გვ. 168.

ნა. ხელისუფლება ცდილობდა, გაეთვალისწინებინა როგორც მემარცხენეთა, ასევე მემარჯვენეთა ინტერესები. ის პირობას დებდა, რომ შექმნიდა (შვეიცარიის მსგავსად) სამოქალაქო მილიციასა და რეგულარულ არმიას, ხელს შეუწყობდა თავისუფალ ვაჭრობას და აღკვეთდა სპეკულაციას, მხარს დაუჭერდა მრეწველობას და დაიცავდა მშრომელთა უფლებებს. ეს კაპიტალიზმისა და სოციალიზმის, ეროვნული მისიისა და მულტიეროვნულობის, სახალხო დემოკრატიისა და მუშათა უფლებების მძლავრ მრეწველობასა და ქმედითუნარიან სახელმწიფო ინსტიტუტებთან შერწყმის მცდელობა იყო. ამ თითქოსდა საპირისპირო მიზნებმა, რომლებიც, 1890 წლიდან მოყოლებული, სისხლს უშრობდნენ ევროპელ სოციალისტებს, საფუძველი დაუდეს ერთ-ერთ უპირველეს სოციალ-დემოკრატიულ მთავრობას ევროპაში. ამგვარად, შესაძლებელი ხდებოდა, გაეტარებინათ სოციალ-დემოკრატიული პროგრამა, რომელიც ემყარებოდა სოციალურ და ეკონომიკურ ინტერვენციას არა კაპიტალიზმის განადგურების, არამედ მართვის მიზნით. თუმცა მთავრობას არც რესურსები გააჩნდა და არც გარე სტაბილურობა, რომელთა გარეშეც შეუძლებელი იქნებოდა პროგრესული სახელმწიფო კაპიტალიზმის პროგრამის სისრულეში მოყვანა.

კრება ერთდროულად აღმასრულებელი, სასამართლო და საკანონმდებლო ორგანო იყო. ესოდენ უჩვეულოდ ფართო ფუნქციები განსაზღვრული იყო სახელმწიფოს მართვის ხელშესაწყობად კონსტიტუციის მიღებამდე. მაგალითად, დამფუძნებელი კრების საგანგებო კომისიას, რომელიც ახალციხეში ვითარების შესასწავლად ჰყავდათ წარგზავნილი, მინიჭებული ჰქონდა დაკავებისა და დაპატიმრების უფლება.³⁶ დეპუტატებს შეეძლოთ, აღმასრულებელ ორგანოებსა და საკრებულოებში საქმიანობა შეეთავსებინათ, თუკი ისინი მხოლოდ ერთ სახელმწიფო ხელფასს აიღებდნენ. ჟორდანიას და ალექსანდრე ლომთათიძე (დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმის თავმჯდომარე), რომლებიც თბილისის საკრებულოს წევრებიც იყვნენ, აქ მუშაობას დამფუძნებელი კრების მიერ და-

³⁶ „საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სტენოგრაფიული ანგარიში, მეოთხე სხდომა, 1919, 21 მარტი, გვ. 11.

კისრებულ პასუხისმგებლობას უთავსებდნენ. ამგვარმა შესაძლებლობამ შეასუსტა დამფუძნებელი კრების საკანონმდებლო ფუნქცია და საერთოდაც ბუნდოვანი გახადა კანონმდებელთა როლი. საბოლოო ჯამში, მიუხედავად შეზღუდვებისა, რომლებიც ჟორდანამ აღმასრულებელ ხელისუფლებას დაუწესა, იმედგაცრუებულ ხელისუფლება მოითხოვდა, რომ ნებისმიერი საკანონმდებლო ინიციატივა საკანონმდებლო კრებაზე მოხვედრამდე მას დაემტკიცებინა.³⁷ ამგვარად, სამინისტროების ზეგავლენა საკანონმდებლო ორგანოებზე მნიშვნელოვნად გაიზარდა.

მიუხედავად ამ შეზღუდვებისა, დებატები ღია იყო და პრესაშიც დაუბრკოლებლად ქვეყნდებოდა. პალატის მარჯვენა და მარცხენა მხარეს მჭიდრო რიგებად ჩამწკრივებული ოპოზიციონერი დეპუტატები ადგილიდან ერთვებოდნენ დისკუსიაში. ნებისმიერი დეპუტატი იმუნიტეტით სარგებლობდა. არც ჩხრეკა იყო და სიტყვის თავისუფლებაც ჰქონდათ. კრების უნებართვოდ დეპუტატებზე სასამართლო პროცესის წამოწყება იკრძალებოდა. ოპოზიციას შეეძლო, დაეკითხა მინისტრები და კომისიათა მუშაობისას კანონპროექტებში ცვლილებები შეეტანა. აქ პარლამენტისათვის წარსადგენი უამრავი საკანონმდებლო აქტი მზადდებოდა. ესა თუ ის პარტია და მათი ლიდერები, მაგალითად, სპირიდონ კედია და გიორგი გვაზავა (ეროვნულ-დემოკრატები), ისევე როგორც ლეო შენგელაია – სოციალისტურ-რევოლუციური ფრაქციის გლახთა ლიდერი, დაუნდობელი კრიტიკით გამოირჩეოდნენ. დამფუძნებელი კრება იდეოლოგიურ ოპონენტებს წესრიგისაკენ მოუწოდებდა. მიუხედავად იმისა, რომ სოციალ-დემოკრატებს დღის წესრიგზე ზემოქმედების ძალა შესწევდათ და, როგორც გრიგოლ ვეშაპელი ამბობდა, სოციალ-დემოკრატიული ფრაქცია იყო „სახელმწიფო სახელმწიფოში“, დამფუძნებელი კრება დემოკრატიის ნამდვილ გაკვეთილს იძლეოდა.³⁸ მმართველ პარტიას უნდა მოეთმინათ საჯა-

³⁷ Georgian Archive (Harvard) Box 4, Book 19 (Sittings of the Georgian Government), December 11th, 1919, p.792.

³⁸ „საქართველოს დამფუძნებელი კრება, სტენოგრაფიული ანგარიში, სამოცდამეთვრამეტე სხდომა, 31 დეკემბერი, 1919, გვ. 26.

რო კრიტიკა, როდესაც სტენოგრაფიული ანგარიშები ადგილობრივ გაზეთებში ქვეყნდებოდა.

დამფუძნებელი კრების მიერ გამართულ 169 სესიაზე ორი წლის განმავლობაში 265 კანონი და დებულება მიიღეს.³⁹ მეტწილად ისინი სამინისტროებიდან შემოდიოდა (415-დან 249-მდე), თუმცა საპარლამენტო კომისიათა და პრეზიდენტის შემოთავაზებულები დიდი პროპორციით იყო (79).⁴⁰ კანონთა დიდი ნაწილი ახალ სახელმწიფო უწყებათა შექმნას ითვალისწინებდა, რასაც ფისკალური და ფინანსური საკითხები და სამხედრო საქმეებიც მოსდევდა. საბოლოო ჯამში, ოპოზიციამ სოციალ-დემოკრატების დღის წესრიგისათვის ობსტრუქციის მოწყობა ვერ შეძლო. დეპუტატთა დიდი ნაწილი დროს ხელფასის გაზრდისა ან კრედიტების მოთხოვნაზე ხარჯავდა. როგორც სხვა საკანონმდებლო ორგანოებში, პოლიტიკას დეპუტატები არც აქ განსაზღვრავდნენ. გადაწყვეტილებათა უდიდესი ნაწილი აღმასრულებლების მიერ იყო ინიცირებული, სოციალ-დემოკრატ დეპუტატებს კი დებატებისას ჩიხში ამწყვედევდნენ რაჟდენ არსენიძე, ალექსანდრე ლომთათიძე და მათსავით ძლიერი სხვა ოპონენტები, რომლებიც პარტიის წევრებს წესრიგში ამყოფებდნენ. დროდადრო პარლამენტარები დამტკიცებულები იქცეოდნენ. უმრავლესობა საკანონმდებლო კენჭისყრისას ლიდერთა მითითებებს მისდევდა. თუმცა სხვა დროს დებატები მიძინვარებდა – მთავრობის წარმომადგენლებს ქარცეცხლში ატარებდნენ, ხოლო დებატების გარეშე მიღებულ გადაწყვეტილებებსა ან მათ გამჭვირვალობას აპროტესტებდნენ.

თვითმმართველობა

თბილისის სოციალ-დემოკრატები მართავდნენ, მაგრამ პერიფერია უფრო ძნელი გასაკონტროლებელი იყო. 1918 წლის ივნისში „ერთობამ“ თავის მკითხველებს შეახსენა, რომ მხოლოდ იდეები არ კმაროდა: „ერთადერთ ნამდვილ ძალას ჯარი და შიდა წესრიგი

³⁹ საქართველოს დამფუძნებელი კრება, 1919, გვ. 30.

⁴⁰ იქვე, გვ. 31.

წარმოადგენს, ეს არის კონსტიტუციის ქვაკუთხედი, ეს ჩვენი გადარჩენის ერთადერთი გზაა“.⁴¹ ეროვნული გვარდიის დახმარების გარდა, მთავრობა სოფელზე კონტროლის მოპოვებას ცენტრის მიერ დანიშნული კომისრების სისტემის შემოღებითაც ცდილობდა. ამას სამი მიზეზი განაპირობებდა: პირველ რიგში, დუშეთი, ახალქალაქი, სამეგრელო, აფხაზეთი და აჯანყებებით დაუძლურებული სხვა პროვინციები ქვეყნის უსაფრთხოებისთვის სერიოზულ პრობლემას ქმნიდნენ; გარდა ამისა, სახელმწიფოს უნდა გაემყარებინა ავტორიტეტი ქალაქს გარეთ; ამასთანავე, ადგილობრივი სამთავრობო უწყებათა ჩამოყალიბება ნელი ტემპით მიდიოდა, მათი ძალაუფლება კი სუსტად იყო გამოხატული. თვითმმართველობასთან დაკავშირებული ჟორდანიასეული გეგმის მიუხედავად, რესპუბლიკის არსებობისას კომისართა სისტემა უცვლელად ფუნქციონირებდა. კომისრებს, როგორც შინაგან საქმეთა სამინისტროს წარმომადგენლებს, შედარებით მეტი იურიდიული ძალაუფლება ჰქონდათ, ვიდრე ადგილობრივი თვითმმართველობის ახლად არჩეულ ორგანოებს, რომლებსაც ერობის სახელით იცნობდნენ. როგორც ერთი მუშა ჩიოდა, სრულიად გაუგებარი იყო, თუ ვის ემსახურებოდნენ კომისრები სოფლად -- „დემოკრატიას თუ ბიუროკრატიას“.⁴² 1919 წლის მონვევის თბილისის საქალაქო საბჭოზე ალექსანდრე ლომთათიძე თანაპარტიელებს მთავრობის მხრიდან ჩარევას ამგვარად განუმარტავდა: „ჩვენ ორ განსხვავებულ დროში ვცხოვრობთ, ერთისათვის დამახასიათებელია რევოლუცია, მეორესთვის კი – სახელმწიფო აღმშენებლობა. ამგვარ მომენტებში ცენტრალური მთავრობა უნდა ერეოდეს და დგამდეს ნაბიჯებს, რასაც ნორმალურ დროს არ გააკეთებდა“.⁴³

მრავალპარტიული არჩევნები ერობაში რეგიონალურ დონეზე 1918 წლის აგვისტოში დაიწყო (სოფლად არჩევნები მოგვიანებით

⁴¹ „ჩვენი კონსტიტუცია“, *ერთობა*, 7 ივნისი, №116, 1918, გვ. 1.

⁴² „მუშათა წერილი“, *ერთობა*, 3 ოქტომბერი, № 211, 1918, გვ. 3.

⁴³ მიღებულია ამიერკავკასიის სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის მერვე ყრილობაზე, „მერვე ყრილობა“, *ერთობა*, 27 ნოემბერი, №257, 1918, გვ. 1.

ჩატარდა). არჩევნების ჩატარებასთან დაკავშირებით სულ რამდენიმე საჩივარი არსებობდა, მაგრამ პრობლემები ამკარა იყო. პარტიული აქტივისტები ხალხის ინდეფერენტულობას უჩიოდნენ. გამოცხადებულთა რაოდენობა ზოგიერთ რაიონში 30-40%-ს არ აღემატებოდა.⁴⁴ არასაკმარისად იყო წარმოდგენილი ინტელიგენცია, რომელსაც ამომრჩეველთა დარაზმვა შეეძლო. პროვინციულ მოხელეთა და მასწავლებელთა დიდ ნაწილს სილატაკისაგან თავდასაღწევად თბილისისთვის მიეშურებინა. პარტიები პროვინციებში ცუდად იყო ორგანიზებული. ამომრჩევლები ცდილობდნენ, კომისრებისა და ადგილობრივი პარტიის წევრებისათვის ეამებინათ, რადგან ისინი რეალურ ძალაუფლება ფლობდნენ. სოციალ-დემოკრატები, ამომრჩეველთა სუსტი მხარდაჭერის გამო, ცდილობდნენ, ადგილობრივი პარტიული ორგანიზაციების საქმიანობა ისე წარემართათ, რომ შეერთებოდნენ სოციალისტ-რევოლუციონერებს, სოციალისტ-ფედერალისტებსა და სხვა მემარცხენე ოპოზიციურ პარტიებს. სოციალ-დემოკრატებმა საუკეთესო ორატორები ქალაქგარეთ გაგზავნეს. ნოე რამიშვილი და ნოე ხომერიკი, რომლებმაც სოფლები და ქალაქები შემოიარეს, მოსახლეობას ეკონომიკურ დახმარებასა და მიწას ჰპირდებოდნენ, კორუმპირებული ჩინოვნიკები კი რამიშვილმა ადგილზევე სამაგალითოდ დასაჯა.⁴⁵

სოციალ-დემოკრატებმა თითქმის ყველა საარჩევნო ოლქში ხმათა უმრავლესობა მოიპოვეს,⁴⁶ მაგრამ კამპანიის დროს გაერთიანებული პარტიული კოალიციები მმართველობითი საქმიანობის დაწყებისთანავე დაიშალა. მაგალითად, თელავში სოციალ-ფედერალისტებთან თანამშრომლობა მიწის რეფორმასთან დაკავშირებულმა უთანხმოებამ შეუძლებელი გახადა. ოპოზიციონერებს მნიშვნელოვანი მხარდაჭერა ჰქონდათ ზუგდიდში (სამეგრელო),

⁴⁴ ბენდიანიშვილი, საქართველოს პირველი რესპუბლიკა, გვ. 88.

⁴⁵ „შინაგან საქმეთა სამინისტროში“, *ერთობა*, 21 თებერვალი, №41, 1919, გვ. 3.

⁴⁶ ჟორდანიას მშობლიურ ქალაქ ლანჩხუთში, გურიაში, 1374 ამომრჩევლის ხმიდან 1373 ხმა მიიღო სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ, მაგრამ ამომრჩეველთა აქტივობამ მხოლოდ 40% შეადგინა. „არჩევნები პროვინციებში: ლანჩხუთი“, *ერთობა*, 4 სექტემბერი, №188, 1918, გვ.3.

სადაც 1918 წელს ქართველმა სოციალისტ-რევოლუციონერებმა ხმათა უმრავლესობა მოიპოვეს. ქუთაისში, სოციალ-დემოკრატები იძულებულნი იყვნენ, ეროვნულ-დემოკრატებთან ეთანამშრომლათ.⁴⁷ თუმცა ფუნდამენტურ პრობლემას რესურსები წარმოადგენდა. როგორ უნდა შეესრულებინა ერობას მოვალეობა კადრებისა და ფინანსების გარეშე, თუკი ის პასუხისმგებელი იყო ადგილობრივ სასამართლოებზე, გზებზე, საავადმყოფოებზე, სკოლებზე, სურსათზე, გადასახადების აკრფაზე? ცენტრიდან მიღებული სუბსიდიების არარსებობას ისინი ვერაფერს მოუხერხებდნენ. სოციალ-დემოკრატმა დავით ონიაშვილმა ერობის დელეგატების შეხვედრაზე 1919 წლის თებერვალში აღიარა: თუ „მთავრობის ფინანსური რესურსების სისტემა მოშლილია, ერობები ვერ შექმნიან მყარ ეკონომიკურ ბაზას“.⁴⁸ ერობების უფლებამოსილება არასწორად იყო განსაზღვრული, რაც გაუთავებელ დავას იწვევდა, თუ როგორ შეძლებდნენ ისინი შემოსავლების მიღებას. მაგალითად, რა ქონება შეიძლებოდა ჰქონოდა ერობას და რომელი გადასახადები უნდა გადაეხადა? მთავრობა მათ შემოსული გადასახადების ნაწილის გამოყოფას შეჰპირდა, მაგრამ მოსახლეობა იშვიათად იხდიდა გადასახადებს. ხანდახან ერობა თავად კრეფდა საკუთარ მოსაკრებელს ან შემოსავლის მისაღებად ყიდდა ამა თუ იმ პროდუქტს, ვთქვათ, სიმინდს. ასე იყო, მაგალითად, თბილისში, ოზურგეთსა და ქუთაისში. თბილისის რაიონი მიწას ბევრავდა, აწესებდა სანიტარულ და საკუთრების გადასახადს, რომელსაც ზოგიერთი უფასო სკოლისათვის და სამედიცინო თუ ვეტერინარული მომსახურებისათვის საკმარისი სახსრები შემოჰქონდა.⁴⁹ 1919 წლის შემოდგომაზე ადგილობრივი ტყეების მართვა ერობას გადაეცა,

⁴⁷ იხ. ბენდიანიშვილი, საქართველოს პირველი რესპუბლიკა, გვ. 18-89 ადგილობრივი თვითმმართველობების შესახებ, რომლებშიც ოპოზიციური პარტიები ადგილობრივ სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციებთან ბლოკად გაერთიანდნენ.

⁴⁸ „ერობათა წარმომადგენლობების ყრილობა“, *ერთობა*, 26 თებერვალი, №45, 1919, გვ. 1.

⁴⁹ „გადასახადები თბილისის მაზრაში“, *ერთობა*, 9 სექტემბერი, №203, 1919, გვ. 3.

1920 წელს კი მათ შეეძლოთ, დაენესებინათ ესა თუ ის გადასახადი, მათ შორის, სანიტარულიც. მიწის რეფორმის შემდეგ, მოგების მისაღებად და მარცვლეულის დასათესად მათ მცირე ოდენობის მიწა მიიღეს (სახელმწიფო მიწების 7%). თუმცა ყოველივე ეს საკმარისი არ იყო, ამიტომაც ბოლო არ უჩანდა რეგიონული ერობებიდან ცენტრალურ სამთავრობო უწყებებში გამოგზავნილ პეტიციებს სესხების, კრედიტებისა და სუბსიდიების თაობაზე. მთავრობა, დე ფაქტო, ადგილობრივი თვითმმართველობის შემოსავლის ერთადერთი რეალური წყარო იყო. ამან ერობები დააუძლურა. კონტროლი ცენტრის ხელში იყო ან ადგილობრივ პარტიულ ორგანიზაციებზე გადადიოდა.

ერობების შემოღება სასოფლო (სათემო) დონეზე გაგრძელდა. ზოგიერთ რაიონში, მაგალითად, ოზურგეთში, სოფლის მოსახლეობა რევოლუციამდელ სასოფლო საზოგადოებათა შენარჩუნებას ამჯობინებდა. გაურკვეველი რჩებოდა, თუ რამდენად ძლიერი შეიძლებოდა ყოფილიყო ერობა სოფელში, რაც მის ეფექტურობას აქვეითებდა. აღნიშნავდნენ, რომ „სანამ (ერობა) სწორად არ იქნებოდა ორგანიზებული, სახელმწიფოს ძლიერებასა და სტაბილურობაზე საუბარი ოცნებად დარჩებოდა“.⁵⁰ მსგავსი პრობლემის შესახებ წერდა „ერთობაც“: „დღემდე ვშიშობდით, რომ ერობას პრობლემას ქვედა ფენები შეუქმნიდა, რადგან ხალხს მზაობაც აკლია და განათლებაც. ახლა კი ვხედავთ, რომ საფრთხე ზემოდან მოდის, მმართველი ცენტრიდან, რომელიც საკუთარ თავზე იღებს ყველა წვრილმანზე პასუხისმგებლობას, რადგან ერობას რესურსთა დეფიციტი აქვს.“ სტატია ასკვნიდა: „ერობათა სისტემა ჯერ კიდევ არ გაგვაჩნია“.⁵¹ ერობა აქტიურად უნდა ჩაბმულიყო სახელმწიფოს ადმინისტრირების საქმეში. სწორედ ამ პრინციპს ეყრდნობოდა საქართველოს რესპუბლიკის განაცხადი რეალურ დემოკრატიაზე. თუმცა რეგიონებში არსებულმა ვითარებამ, ისევე როგორც

⁵⁰ „თემთა წარმომადგენლობების ყრილობა“, *ერთობა*, 14 თებერვალი, №35, 1920, გვ.1.

⁵¹ „დემოკრატიული აღმშენებლობა“, *ერთობა*, 25 ოქტომბერი, №229, 1918, გვ. 1.

სახელმწიფო უწყებათა არარეალისტურმა მოლოდინებმა და ვალდებულებებმა, ყოველივე ეს, ფაქტობრივად, შეუძლებელად აქცია.

ქმედითი ადგილობრივი ადმინისტრაციის არარსებობა ძირს უთხრიდა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან რეფორმებს – საარბიტრაჟო სასამართლოსთვის არჩეულ მოსამართლეთა რეფორმას, მიწის რეფორმას, დაწყებითი სკოლების მართვას ახალი პროგრამით და ა.შ. ერობას ესაჭიროებოდა ინფორმაცია მიწის საკუთრების შესახებ და გარანტია, რომ სწორად მოხდებოდა ამ საკუთრების გადანაწილება. თუმცა შემოსავლების, ხელფასებისა და პერსონალის არარსებობა საფრთხეს უქმნიდა ამგვარ პერსპექტივას. პროვინციებიდან შემოსული ინფორმაციით, სათანადოდ ერობათა მხოლოდ მცირე ნაწილი ფუნქციონირებდა. ცოტა თუ ახერხებდა სკოლების დაარსებას, მასწავლებელთა თუ აგრონომთა დაქირავებას ან გზების მშენებლობას. დასაქმებულ კადრებს ამ ანგარიშებში „გამოუცდელად და საკუთარი საქმის არმცოდნედ“ მოიხსენიებდნენ.⁵² სოფლის მოსახლეობა ჩიოდა: „ჩვენ გვყავს პატიოსანი მუშები, მაგრამ როდესაც აღმოჩნდება, რომ ფული არ გაგვაჩნია, ისინი გარბიან ან ქრთამს იღებენ...“ ერთ-ერთი ჟურნალისტი კი იუწყებოდა, რომ, ქართველთა აზრით, ერობა „ხალხისაგან განზე გამდგარი აღმასრულებელი ორგანო იყო, რომელიც თავს ზემოდან მოახვიეს“.⁵³

1919 წლის შემოდგომაზე დაიწყო დებატები, შეძლებდა თუ არა ერობათა ცენტრალური კავშირი სიტუაციის გამოსწორებას. 1919 წლის სექტემბერში ერობათა მეორე ყრილობის დელეგატები გაიყვნენ. ერთ მხარე ამტკიცებდა, რომ ცენტრი უკეთესი მხარდამჭერი იქნებოდა, სხვები კი, სოციალ-დემოკრატთა ლიდერების მხარდაჭერით, აცხადებდნენ, რომ პარალელური მთავრობის მსგავსად იმოქმედებდნენ. „ერთობა“, რომელიც სახელისუფლებო პოზიციას იზიარებდა, წერდა, რომ „ადგილობრივი ინტერესები სა-

⁵² „ადმინისტრაციული მოწყობა“, *ერთობა*, 11 ოქტომბერი, №231, 1919, გვ. 1.

⁵³ იხ. „თუ საძრკველი დანგრეულია“, *ერთობა*, 23 ოქტომბერი, №241, გვ. 1; „ადგილობრივი თვითმმართველობის პირველი საფეხური“, *ერთობა*, 21 იანვარი, №14, 1920, გვ. 1-2.

ხელმწიფო ინტერესებს უნდა ექვემდებარებოდეს“.⁵⁴ შინაგან საქმეთა მინისტრმა ნოე რამიშვილმა დელეგატებს სიტყვით მიმართა. მან პირდაპირ განაცხადა: „ერობათა დიდი ბიუჯეტი ზიანს მიაყენებს დემოკრატიას“. რამიშვილი „რეგიონალური პატრიოტიზმის“ ზრდასთან დაკავშირებულ საფრთხეზეც საუბრობდა.⁵⁵ მიუხედავად ამისა, ცენტრალური კავშირი მაინც შეიქმნა, თუმცა მას სესხად მოთხოვნილ 14 მილიონ რუბლსა და საკუთარ ბანკზე უარი უთხრეს, რაც კავშირის საქმიანობის საბოტაჟს ნიშნავდა.

ეს დებატები დეცენტრალიზაციის მიმართ ორაზროვან დამოკიდებულებას ასახავდა. მთავრობას რეგიონალური ავტონომია აფრთხობდა და სურდა, ადგილობრივი ადმინისტრაცია ცენტრისთვის დაექვემდებარებინა. სხვა მხრივ, ოპონენტები ყურადღებას ამახვილებდნენ დემოკრატიულ იდეალზე, რომლის განსახიერებასაც თვითმმართველობის კონცეფცია წარმოადგენდა. საბოლოო ჯამში, ეკონომიკური და პოლიტიკური კრიზისის გამო, ამ მიდგომათაგან ერთიც ვერ განხორციელდა. ჟორდანია იძულებული იყო, ელიარებინა: ერობების შემოღებიდან ერთი წლის თავზე „ურთიერთობა ერობასა და მთავრობას შორის ჯერ კიდევ ჩამოუყალიბებელია. ეს მნიშვნელოვანი საკითხია და სანამ მას არ გადავჭრით, ჩვენ არც ძალა შეგვწევს და არც უნარი, შევებრძოლოთ ერობის მოხელეთა უკანონო ქმედებებსა და შეუსაბამო პოლიტიკას“.⁵⁶ დროთა განმავლობაში ერობათა უნიათობა ალბათ გამოსწორდებოდა, როდესაც ცენტრალური ხელისუფლების უსაფრთხოება გაიზრდებოდა, ძალაუფლება გადანაწილდებოდა და ეკონომიკა მოლონიერდებოდა. თუმცა საქართველოს რესპუბლიკას ამდენი დრო არ ჰქონდა და ამგვარი ფუფუნების უფლება არ გააჩნდა.

⁵⁴ ერობის როლისა და მისი მთავრობასთან ურთიერთობების შესახებ დებატებთან დაკავშირებით იხ. „ერობათა ცენტრი“, *ერთობა*, 3 სექტემბერი, №198, გვ 1; „ერობათა ცენტრი“, *ერთობა*, 4 სექტემბერი, №199, გვ. 2-3.

⁵⁵ „რესპუბლიკის ერობათა ყრილობა“, *ერთობა*, 12 სექტემბერი, №206, გვ. 3.

⁵⁶ საქართველოს დამფუძნებელი კრების სტენოგრაფიული ანგარიში, სა-
მოცდამეცხრამეტე სხდომა, 31 დეკემბერი, 1919, გვ. 30.

დემოკრატია ქალაქებში

ბედად, საქართველოს მთავრობას მემკვიდრეობად ერგო თბილისი, ქვეყნის ეროვნული დედაქალაქი. თბილისი უკვე 200 წელზე მეტხანს იყო კავკასიის ადმინისტრაციული ცენტრი და რეგიონის სახელმწიფო მოხელეების, ტრანსპორტის ინჟინრების, არმიის გენერლების, პოლიტიკური პარტიებისა თუ ქარხნების დირექტორთა შტაბბინა. თბილისი თავისი კულტურულ-პოლიტიკური მნიშვნელობით, დახვეწილობით, განათლების დონითა და მძლავრი საწარმოებით ერთი თავით აღემატებოდა სხვა ქალაქებს. აქ ბინადრობდნენ ქართველი დიდგვაროვნები, მდიდარი სომეხი ვაჭრები და მენარმეები. აქვე იყვნენ დაბანაკებული რუსი ოფიცრები და სამხედრო გარნიზონები. თბილისი ანდამატივით იზიდავდა სოფლიდან ჩამოსულეებსაც, 1917-18 წლებში კი – ლტოლვილებს და ოსმელთისა და წითელი არმიიდან თავდაღწეულ დემობილიზებულ ჯარისკაცებს. ამ მჭიდროდ დასახლებულ, მრავალეროვან ქალაქს, უპოვართა და რეპრესირებულთა თავშესაფარს, აღარ შეეძლო მოსახლეობის დაპურება და დაბინავება, აღარც სახელმწიფო მოხელეთათვის ჯამაგირის გადახდა ან სამედიცინო მომსახურების უზრუნველყოფა. თბილისში ჰქონდა ბინა დადებული მრავალ ეროვნულ საბჭოს, მილიციას, ამა თუ იმ პოლიტიკურ პარტიას, რომლებიც რესურსებისა და ძალაუფლებისთვის ერთმანეთს ექიმპებოდნენ. საქართველოს ახალ მთავრობა უნდა გამკლავებოდა ცარისტული მმართველობის მემკვიდრეობას – საჯარო მოხელეთა კორუფციას, გაუთავებელ სიღარიბეს, სნეულებებს, უმუშევრობას, ლტოლვილებსა და კრიმინალურ დაჯგუფებებს.

თბილისის ადგილობრივი ხელისუფლება შეკვეცილი უფლებებითა და შეზღუდული ძალაუფლებით, თავდაპირველად, 1870 წელს ჩამოყალიბდა. ქალაქის საკრებულო უძღვებოდა მუნიციპალურ სამსახურებს, ხელმძღვანელობდა ადგილობრივ საჯარო მოხელეებს და არეგულირებდა მოქიშპე საარჩევნო ოლქების მოთხოვნებს. მისი დემოკრატიული მანდატი და კომპეტენცია გაიზარ-

და 1917 წლის ივნისში, კოალიციური მთავრობის დროს, როდესაც საქალაქო არჩევნების შედეგად ჩამოყალიბდა საბჭო, რომელშიც შედიოდნენ დაშნაკცუტიუნები, სოციალისტ-რევოლუციონერები და ქართველი სოციალ-დემოკრატები გაფართოებული უფლებამოსილებით ქალაქის მილიციაზე, ადგილობრივ სასამართლოებსა და სურსათით მომარაგებაზე. თუმცაღა ნამდვილი ძალაუფლება ქალაქში პოლიტიკურ პარტიებს, ეროვნული საბჭოებსა და ქალაქის საბჭოებს ეკუთვნოდა. თბილისისა და საქართველოს პროვინციულ ქალაქებში წესრიგის დაცვამ სახელმწიფოს გადარჩენისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა შეიძინა. ვინაიდან სახელმწიფომ უარყო „მავნე მაქსიმალიზმი“, საქალაქო საბჭოები ზენოლას განიცდიდნენ, რათა თავიანთი პრეროგატივები ცენტრალური ხელისუფლებისათვის და ქალაქის არჩეული წარმომადგენლებისათვის გადაეცათ. 1918 წლის სექტემბერში „ერთობა“ წერდა: „რევოლუციური ორგანოები მტკიცედ უნდა დადგინენ, რათა შეინარჩუნონ პოლიტიკური კონტროლისა და ზედამხედველობის ფუნქცია, მაგრამ თავი უნდა შეიკავონ მთავრობის საქმეებში უშუალო ჩარევისაგან“.⁵⁷

1918 წლის ოქტომბერში არსებული საბჭოს ხელმძღვანელობას უნდობლობის ვოტუმი გამოუცხადეს. საბჭოს წევრების მხრიდან გამოუცხადებლობა ჩვეულებრივი მოვლენა გახლდათ. პარტიები პოლარიზებული იყო. ქალაქის რისხვა თავს ატყდებოდა კორუმპირებულ მილიციასა და ადგილობრივი მომარაგების კომიტეტებს. ხელფასებს თვეობით ვერ იხდიდნენ. შემზარავი ანტისანიტარია, როგორც წესი, ქოლერისა და ტიფის მიზეზი ხდებოდა. ისედაც გადატვირთული ტრამვაი და მატარებლები იშვიათად მოძრაობდა. დანაგვიანებული ქუჩების ნებისმიერი კუთხე სავსე იყო მათხოვრებით. „ჩვენივე თვალწინ ძარცვა-გლეჯა ყოველდღიური მოვლენაა“, – წერდა ერთ-ერთი ჟურნალისტი. სხვა კი „ძონძებში გახვეული, ნახევრად მშიერი, სიცივისგან დაღურჯებული“ მანანნალა ბავშვების შესახებ ყვებოდა: „ზოგი ზის, ზოგი კი თითქმის

⁵⁷ „რევოლუციური ორგანიზაციები და მთავრობა“, *ერთობა*, 16 სექტემბერი, №196, 1918, გვ. 1.

უმოდრად პირქვე დამხობილა, ზოგიერთი ტირის, ზოგიც მათხოვრობს“.⁵⁸

ახალი არჩევნები ქალაქის საბჭოში 1919 წლის თებერვალში ჩატარდა. სოციალ-დემოკრატთა საარჩევნო ბიულეტენები ათასობით იბეჭდებოდა, მანქანებს პროპაგანდისტული პოსტერები ამშვენებდა, კარებზე პლაკატებს აკრავდნენ, გაზეთებში კი ლექსებს აქვეყნებდნენ. არჩევნების დღეს თოვდა. აქტივობამ 51%-ს მიაღწია, მაგრამ სოციალ-დემოკრატებმა 90-დან მხოლოდ 69 ადგილი მოიპოვეს. საარჩევნო სიაში ჟორდანიას და ევგენი გეგეჭკორი ლიდერობდნენ. ხმა მისცეს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის 10 წევრსა და სოციალ-ფედერალისტთა 7 წარმომადგენელს.⁵⁹ სოციალ-დემოკრატებს გამარჯვება, პრაქტიკულად, გარანტირებული ჰქონდათ, ვინაიდან დაშნაკცუტიუნები და ესერები არჩევნებისთვის ბოიკოტის გამოცხადებას აპირებდნენ. თბილისელ სომეხ ამომრჩეველთაგან ბევრმა საქართველოს მოქალაქეობაზე უარი თქვა. შეიძლება, ისინი სომხურ-ქართული ომის შემდგომმა ანტი-სომხურმა საგაზეთო კამპანიამაც დააფრთხო. ესერთა მხარდამჭერებმა, ძირითადად, რუსეთს მიაშურეს. ამგვარად, მულტიეთნიკური სახელმწიფოს ქალაქის საკრებულო მონოეთნიკურ ქართულ ინსტიტუციად ჩამოყალიბდა.

ეროზისა არ იყოს, მართლმსაჯულებასთან და გადასახადებთან დაკავშირებული საკითხების გამო, ქალაქის საბჭოც გაურკვევლობაში იმყოფებოდა. რუსმა სახელმწიფო მოხელეებმა დატოვეს ქვეყანა, ზოგიერთი მათგანი კი, ხელისუფლების ნაციონალიზაციის პოლიტიკის გათვალისწინებით, სხვებით ჩაანაცვლეს. სახელმწიფო მოსამსახურეებს ქართული ენის ელემენტარული ცოდნა მაინც ევალებოდათ. 1919 წლის ივნისში საბჭომ განაცხადა, რომ დავალიანება 33 მილიონ რუბლს შეადგენდა. მომდევნო თვეში, საბჭომ ანგარიშის თანახმად, შემოსავალი 7.5 მილიონი რუბლი იყო, ხოლო გასავალი – 12 მილიონი რუბლი. ქალაქის მილიციას,

⁵⁸ „ჩვენი მისია“, *ერთობა*, 22 ნოემბერი, №253, 1918, გვ. 1; „ქალაქის გამგეობის საყურადღებოდ“, *ერთობა*, 23 თებერვალი, №43, 1919, გვ. 1.

⁵⁹ „არჩევნები“, *ერთობა*, 5 თებერვალი, №.28, 1919, გვ.1.

რომელიც მექრთამეობით იყო ცნობილი, საბჭოს ბიუჯეტის 1/5 მიჰქონდა. თბილისის საბჭომ მთავრობას შუამდგომლობით მიმართა, რომ მილიციის დასაფინანსებლად თანხების 50% გამოეყოთ, ხოლო საკუთარი ვალებისა დასაფარად და თანამშრომელთა ხელფასების გადასახდელად 10-მილიონიანი სესხის აღება მოითხოვა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მათი განცხადებით, ისინი ვერც გაფიცვების აღკვეთას შეძლებდნენ და ვერც მომსახურებას.⁶⁰

თბილისის საბჭოს გამოცდილებამ გამოავლინა, თუ რამდენად მძიმე იყო ადგილზე დემოკრატიის ხარისხის შენარჩუნება. ქვეყნის მართვისას ურესურსოდ და უსაფრთხოების უდიდეს პრობლემათა წინაშე აღმოჩენილი სახელმწიფოს მთავარი საზრუნავი გადარჩენა გახდა. 24 მარტს ორი თვის განმავლობაში უხელფასოდ დარჩენილი თბილისის მუნიციპალიტეტის თანამშრომელთა უმრავლესობა გაიფიცა. მთავრობამ და პროფკავშირების ლიდერებმა საავადმყოფოს გაფიცული პერსონალი „მკვლელებად შერაცხეს“ და მკაცრად დაგმეს. მათ ყოველივე ამას პოლიტიკური სარჩული დაუდეს და გაფიცვა ქართული დემოკრატიის დამხობის მცდელობად მიიჩნიეს. ქალაქის საბჭომ გაფიცულები სამსახურებიდან გაათავისუფლა და, სინამდვილეში, ამგვარად მათ გაფიცვის უფლება ნაართვა. „ერთობამ“ განაცხადა, რომ „ობიექტურად, მათი ნამოქმედარი დენიკინის, ახალციხელი ბეგებისა (მინათმფლობელების) და თურქი მსტოვრებისას ჰგავდა“⁶¹ გაფიცულები „წვრილბურჟუაზიული“ ფენის წარმომადგენლები (მათ შორის ბევრი რუსი და სომეხი ერია) იყვნენ და მათ კონტრრევოლუციონერთა იარლიყები მიაკერეს. საბოლოო ჯამში, ხელფასები გაიზარდა და თანამშრომლებიც დაბრუნდნენ, მაგრამ გაფიცვამ გამოავლინა კუთხეში მომწყვდეული მთავრობის მენტალიტეტი – შიდა ოპოზიცია პოტენციური მოლაპატე იყო და სახელმწიფოს ინტერესებს არ იცავდა. ვინც სოციალ-დემოკრატებს ებრძოდა, ფაქტობრივად, „ომს უცხადებდა სრულიად დემოკრატიას“.⁶²

⁶⁰ თბილისის ქალაქის თვითმმართველობის შესახებ იხ. ა. ბენდიანი-შვილი, საქართველოს პირველი რესპუბლიკა, გვ. 196-204.

⁶¹ „გაფიცვის გარშემო“, ერთობა, 15 აპრილი, №77, 1919, გვ. 3.

⁶² „რატომ გავიმარჯვეთ?“, ერთობა, 22 თებერვალი, №42, გვ. 1.

ქალაქის საბჭოს 1919 წლის 16 ნოემბრის გადაწყვეტილებამ თბილისის „ჭარბი“ მოსახლეობის გაძევების შესახებ ნათლად ასახა ის წინააღმდეგობა, რომელიც სამოქალაქო უფლებებსა და სახელმწიფო პრიორიტეტებს შორის არსებობდა. ამგვარი ზომები, ძირითადად, მოქალაქეობის არმქონე პირებს ეხებოდა – მათ, ვინც „თბილისში საკუთრებას არ ფლობდა“ ან, ოფიციალურად, დაუსაქმებელი იყო.⁶³ საბჭო გადაწყვეტილებას ქალაქის მოსახლეობის გადამეტებული რაოდენობით, ბინების ნაკლებობითა და მწირი საქალაქო რესურსებით ხსნიდა. დადგენილებას, რომელიც ერთდროულად გულუბრყვილოც იყო და განუხორციელებელიც, ბინათმფლობელები და მილიციის დანაყოფები ბოროტად იყენებდნენ – ეს არასასურველი მდგომარეობის თავიდან მოშორების, ქირის გაზრდისა და მექრთამეობის საშუალებას იძლეოდა. სომხები და რუსები, რომლებსაც საქართველოს მოქალაქეობა არ ჰქონდათ, თავს ყველაზე დაუცველად გრძნობდნენ. ჟორდანიამ ბრძანება გააუქმა, მაგრამ ასეთ ქმედებებში მყლავნდებოდა არასაკმარისი დაფინანსების მქონე იმ სამთავრობო ორგანიზაციათა რეაქცია, რომლებიც საკუთარი ეკონომიკური პრობლემების მოგვარებას პრიმიტიული (და თანაც არადემოკრატიული) გადაწყვეტილებებით ცდილობდნენ. ადგილობრივ თუ ქალაქის ხელისუფლებას, ურიცხვ ვალდებულებათა გამო, მხრებზე დიდი ტვირთი დააწვა. მათ მიერ წარმოებული პოლიტიკა ასახავდა იმ სიღრმისეულ და არაჯანსაღ მდგომარეობას, რომელიც ქალაქის წარმომადგენლობით ორგანიზაციებში გამეფებულიყო. აქ ხომ, როგორც წესი, რომელიღაც ერთი პარტია დომინირებდა და საკუთარ თავს სახელმწიფოს ინტერესებთან აიგივებდა. 1919 წლის 26 დეკემბერს „ერთობა“ გულისტკივილით აღნიშნავდა:

„ჩვენ გვყავს ცენტრალური სამთავრობო აპარატი, რაიონული აპარატი, ერობა – თემის დონეზე, თუმცა არ გავაჩნია შენობა, არც ჭერი გვაქვს, არც კედლები და არც საძირკველი. ადამიანები, სოფლის მოსახლეობა, რეალური დემოკრატიის წარმომადგენლე-

⁶³ „სავალდებულო დადგენილება“, *ერთობა*, 16 ნოემბერი, №262, 1919, გვ. 2.

ბი, მარგინალიზებულნი არიან და, სახელმწიფოს ცხოვრებაში მონაწილეობის გარეშე დარჩენილნი, მთავრობას შესცქერეიან. მათი მონაწილეობა მხოლოდ სამ წელიწადში ერთხელ არჩევნებზე მისვლით შემოიფარგლება. ჩვენ ვერ ვხედავთ სახალხო მთავრობას, რაც სახელმწიფოს საქმიანობაში საყოველთაო ჩართულობას გულისხმობს. იმას კი, რაც გვაქვს, ჩვენ ბიუროკრატია ვუწოდებთ“.⁶⁴

დასკვნა

საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ იდეოლოგიურ პრინციპებსა და ქართულ რეალობას შორის მტკიცენიული კომპრომისები გამოავლინა. უთანხმოება პარტიათა შიგნითაც არსებობდა და გარეთაც. მმართველი სოციალ-დემოკრატიული პარტია ცდილობდა, შუალედური კურსი შეენარჩუნებინა. ის აქცენტს სახალხო დემოკრატიაზე აკეთებდა, ეს კი მასებზე გათვლილი ძველთაძველი პოლიტიკის, ძალაუფლების გადანაწილებისა და ეროვნულ უმცირესობათა კულტურული უფლებების უზრუნველყოფის ვალდებულებით იყო ნასაზრდოები. იმავდროულად, ისინი აღიარებდნენ, რომ რესპუბლიკა იყო ბურჟუაზიული პრინციპებით კონსტრუირებული სახელმწიფო, სადაც სასამართლო დამოუკიდებელი უნდა ყოფილიყო, კერძო საკუთრება კი – დაცული. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ საქართველო, როგორც პატარა, დუხჭირი სახელმწიფო, ხელს უნდა უწყობდეს სოციალიზმის პროგრამა მინიმუმის (პროგრესული საგადასახადო სისტემის შექმნა, თვითმმართველობის ჩამოყალიბება, შრომითი უფლებების დაცვა) სისრულეში მოყვანას. ამას ევოლუციური სისტემა უფრო ეთქმის, ვიდრე რევოლუციური, სოციალ-დემოკრატიული და არა რადიკალურად სოციალისტური. სახელმწიფოს უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა, საერთაშორისო სესხები და კერძო ინდუსტრიის ხელშეწყობა ესაჭიროებოდა.

სოციალ-დემოკრატი დეპუტატები მხარს უჭერდნენ თვითგამორკვევისა და ეროვნული ავტონომიის უფლებას, მაგრამ მცირე

⁶⁴ „ცოტა რამ სასოფლო თვითმმართველობაზე“, *ერთობა*, 26 დეკემბერი, №295, 1919, გვ.1.

სახელმწიფოში რამდენიმე ეროვნული ავტონომიის არსებობა საფრთხილო იყო, რადგან არსებობდა შიდა არეულობისა და მთავრობის დამხობის რისკი. დანაწევრების შიშით, სოციალ-დემოკრატები იზიარებდნენ ყველა სხვა ქართული პარტიის მიერ აღიარებულ მოსაზრებას, რომ სამოქალაქო (მაგალითად, მშობლიურ ენაზე სწავლა-განათლების) უფლებათა განხორციელება და თვითმმართველობის ჩამოყალიბება არაქართველთა თანასწორუფლებიანობის საკმარისი გარანტია იქნებოდა. ერთგვარი ეთნოეროვნული ავტონომიის განსაკუთრებული ფორმა მხოლოდ რამდენიმე შემთხვევაში (აფხაზეთში, ბათუმის ოლქსა და ზაქათალაში) იქნა შემოღებული. რეგიონთათვის და არაქართველთათვის ფედერაციული მოწყობისა ან მეორე პალატის შემოღების იდეა, როგორც მიუღებელი უნიტარული საქართველოსთვის, უარყოფილ იქნა. საქართველოში მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობათა პრობლემებს ფედერალური სისტემა ვერ გადაჭრიდა, თუმცა, პოტენციურად, ეს იყო ერთგვარი მექანიზმი საქართველოში გაღვივებულ იმ ეთნიკურ კონფლიქტთა თავიდან ასაცილებლად, რომლებმაც არათუ ძირი გამოუთხარეს ქართულ დემოკრატიას, არამედ ეჭვქვეშ დააყენეს თავად სახელმწიფოს არსებობა.

ადგილობრივი თვითმმართველი ორგანოები – ერობები – ის ქვაკუთხედი იყო, რომელსაც საქართველოს მონაწილეობითი დემოკრატია ემყარებოდა. ერობასთან დაკავშირებული საკითხები უფრო 1921 წლის კონსტიტუციით მოწესრიგდა და არა მიმდინარე კანონმდებლობით. მიუხედავად ამისა, სოციალ-დემოკრატები უფრთხოდნენ ჭარბი ძალაუფლების გადაცემას და ინარჩუნებდნენ კონტროლის ვერტიკალურ სტრუქტურას დანიშნული კომისრების მეშვეობით. ბოლოს და ბოლოს, 1921 წლის კონსტიტუცია ადგილობრივ თვითმმართველობას მოიხსენიებდა „ადმინისტრაციულ სტრუქტურულ ერთეულად“, რომელიც „მართველ-გამგეობის საქმეში ემორჩილებოდა მთავრობის ცენტრალურ ორგანოებს“ (მუხ. 104). სახელმწიფო დონეზე ზემდგომი ანგარიშვალდებული იყო ქვემდგომის წინაშე და ამას კანონმდებლობა უზრუნველყოფდა. პოლიტიკურ პარტიათა კონკურენციასა და მონაწილეობასაც კა-

ნონი იცავდა. აღმასრულებელ ხელისუფლებაზე, კონსტიტუციურად, მკაცრი საპარლამენტო კონტროლი ხორციელდებოდა. მე შევეცადე, წარმომედგინა, რომ მთავრობა მხარს უჭერდა დემოკრატიის დელიბერაციულ მოდელს, ეს კი, მოქალაქეთა მონაწილეობის მეშვეობით, სოციალურ-ეკონომიკურ თანასწორობასაც უზრუნველყოფდა და კანონის უზენაესობასაც. მიუხედავად ამისა, ქართველ სოციალ-დემოკრატთა დემოკრატიული ამბიციები შეირყა (თუმცა არ განადგურებულა), რაც განპირობებული იყო სამი ძირითადი ფაქტორით. ამის მიზეზი წარმომადგენლობითი ორგანოებისთვის, უპირველეს ყოვლისა, ადამიანურ და ფინანსურ რესურსთა არარსებობა იყო. ეს მათ აიძულებდა, დამოკიდებულნი ყოფილიყვნენ ცენტრალურ ხელისუფლებაზე. მეორე მიზეზად ის უნდა დასახელდეს, რომ სუსტ ოპოზიციაზე ერთი პარტია დომინირებდა. სწორედ ამან უბიძგა სოციალ-დემოკრატებს, უგულებელყოთ ოპოზიცია და გამონვევები, რომელთა წინაშეც მათ მმართველი პარტია დააყენეს. მესამე მიზეზი იყო სახელმწიფოს უშიშროების ეგზისტენციალური საფრთხე, რომლის გამოც ხელისუფლებამ ძალაუფლების კონსოლიდაცია ამჯობინა. ამან ოპოზიციის მიმართ უნდობლობა გააღვივა, იქნებოდა ეს ეროვნული უმცირესობები, პოლიტიკური პარტიები თუ პროფკავშირები. დიდი იყო ცდუნება, შექმნილიყო უსაფრთხოების რეჟიმი. შინაგან საქმეთა სამინისტრო პოლიტიკური რეპრესიებისას წამყვან როლს ასრულებდა. ეს ის დილემაა, რომელიც ნებისმიერი რევოლუციის წინაშე დგება – ახალი ფასეულობები და იდეალები უკვე დამკვიდრებულ ნორმებსა და ჩვევებს ეჩეხება. არსებული რეალობა კი 1918 წლის შემდგომ საქართველოში ეკონომიკური კრახის უსასრულო შიში და სახელმწიფო ძალაუფლების კონსოლიდაციის აუცილებლობა იყო. და მაინც, რეალურ დაბრკოლებათა მიუხედავად, ქართველი სოციალ-დემოკრატები დემოკრატიული სახელმწიფოს აღმშენებლობის იდეის ერთგულნი დარჩნენ.